नं० ५१५७

नाम- शतपथ ब्राम्हण -चतुर्दश काण्डः

कर्त्ता - — X

पत्र संख्या- ८२ पत्राणि सं० — X

विषयः - संहिता ब्राम्हणानि

5157

F = 62

शतपथब्राह्मणे चतुर्दशकाण्डः

नू- ७ प्रपाठकांतः

५१५७

ब्रा
अ
१

ॐनमोविघ्नराजाय ॥ ॐब्राह्मौदनंपचति रेतएवतद्दधेतेयदाज्यमुच्छिष्यते
तेनरशनामभ्यज्याद्दतेजोवाआज्यंप्राजापत्योऽश्वः प्राजापतिमेवतेजसास
मर्द्धयत्यपशुः पूतोवाएषोमेध्योयदश्वः १ दर्भमयीरशनाभवति पवित्रंवि
दर्भाःपुनात्येवैनंपूतमेवैनंमेध्यमालभते २ अश्वस्यवाआलब्धस्यरेत
उदाक्रामतत्सुवर्णंहिरण्यमभवद्यत्सुवर्णंहिरण्यंददात्यश्वमेव
रेतसासमर्द्धयति ३ प्रजापतिर्यज्ञमसृजततस्यमहिमापाक्रामत्तंमह
र्त्विजःप्राविशन्नंमह महर्त्विग्भिरन्वविन्दन्यन्महर्त्विजोब्राह्मौदनंप्रा
श्नन्तिमहिमानमेवतेनावरुन्धेतस्ययजमानोवरुन्धेब्राह्मौदनेस्त्वा

स्मिं हिरण्यं ददाति रेतो वा अन्न दत्तो रेतो हिरण्यं रेत एवास्मिंस्तद्दधाति शतमा
नं भवति शतायुर्वै पुरुषः शतेन्द्रिय आयुरेवेन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते ऽवन्न ह्यीरपो
वसतीवरीर्मध्यमायाङ्के गृह्णातिता दिग्भ्यः समाहृता भवन्ति दिक्षु वा अन्न
मन्नमापो ऽन्नेनैवैवास्मा अन्नमन्नवरुन्धे ५ ब्राह्मणम् १ ॥ व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्य
यदयजुष्केण क्रियत इमामगृह्णन्रशनामृतस्येत्यश्वाभिधानीमादत्ते यज्ञ
स्यैव यज्ञस्य समृद्ध्यै द्वादशारत्निर्भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरमेव यज्ञ
माप्नोति १ तदाहुः द्वादशारत्नी रशना कार्या३ त्रयोदशारत्नी३ इति ऋषभो वा एष
ऋतूनां यत्संवत्सरस्तस्य त्रयोदशो मासो विष्टपमृषभः एष यज्ञानां यदश्वमेधे

ब्रा अ २

यथावाक्षसमस्य विष्टपमेवमेतद्यद्विष्टपं त्रयोदशमरत्निं रशनायाः शृपादध्यान
यथाक्षसमस्य विष्टपं संक्लियतेनादक्नुत २ अभिधा असीति तस्मादश्वमेध
याजी सर्वा दिशोभिजयति भुवनमसीति भुवनतज्जयति भुवनमसीति भुवनतज्ज
यति यन्तासि धर्त्तेति यन्तारमेवैनं धर्त्तारं करोति स त्वमग्निं वैश्वानरमिति चाग्निमे
वैनं वैश्वानरं गमयति सप्रथसं गच्छेतेति प्रजयैवैनं पशुभिः प्रथयति स्वाहा
कृत इति वषट्कार एवास्यैष स्वगाकारो देवेभ्य इति देवेभ्य एवैनं स्वगाकरोति प्र
जापतय इति प्राजापत्योश्वः स्वयैवैनं देवतायां समर्द्धयति ३ इतीश्वरो वा ए २
षः आर्त्तिमार्त्तो यो ब्रह्मणो देवेभ्यो प्रतिप्रोच्याश्वं बध्नन्ति ब्रह्मन्नश्वं भन्त्स्यामि दे

वेभ्य प्रजापतये त्तेन राध्यासमिति ब्रह्माणामामंत्रयते ब्रह्मण एवैनं प्रतिप्रोच्य
वध्नंति यार्त्तिमार्छति तं वधनदेवेभ्यः प्रजापतये त्तेन राध्नुही ब्रह्माप्रसौतिचे
यैवैनं देवनायामसमर्द्धयति विथ प्रोक्षचसावेववंधुः ४ सप्रोक्षति प्रजापतये
त्वाजुष्टं प्रोक्षामीति प्रजापतिर्वै देवानावीर्यवत्तमो वीर्यमेवास्मिन्दधाति ता
स्मादेषः पशूनां वीर्यवत्तमः ५ इंद्राग्निभ्यां त्वाजुष्टं प्रोक्षामीति इंद्राग्नी
वैदेवानामोजस्वितमा-- जएवास्मिन्दधाति तस्मादेष पशूनामोजस्वितमः ६
वायवे त्वाजुष्टं प्रोक्षामीति वायुर्वै देवानामाशिष्ठो जवमेवास्मिन्द-- ति त
स्मादेषः पशूनामाशिष्ठः ७ विश्वेभ्यस्त्वादेवेभ्याज्जुष्टं प्रोक्षामीति विश्वेदे

श्री अ ३

वा देवानां यशस्वितमा यश एवास्मिन्द॰॰तीति तस्मादश्वः पशूनां यशस्वितमः स
र्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो जुष्टं प्रोक्षामीति ८ तदाहुः यत्प्रजापतयेऽश्वोऽथ कस्मादन्या
भ्यो देवताभ्यः प्रोक्षतीति सर्वा वै देवता अश्वमेधे अन्वायत्ता यदाह सर्वेभ्यस्त्वा दे
वेभ्यो जुष्टं प्रोक्षामीति सर्वा एवास्मिन्देवता अन्वायातयति तस्मादश्वमेधे
सर्वा देवता अन्वायत्ताः पाप्मा वा एतं भ्रातृव्य ईप्सति योऽश्वमेधेन यजते व
ज्रोऽश्व यरो मर्त्तः परः श्वेति श्वानं चतुरक्षं हत्वाधस्पदमश्वस्योपप्लावय
ति वज्रेणैवैनमवक्रामति नैनं पाप्मा भ्रातृव्य आप्नोति ९ ब्राह्मणम् २॥ ३
श्री ॥ यथा वै हविषोऽहुतस्य स्कन्देत् एवमेतद्यदश्वस्य स्कन्दति यन्निक्रमणा

लब्धमुत्सृजन्ति यत्स्रौचीयाञ्जुहोति सर्वाहुतमेवैनं जुहोत्यस्कन्दायायास्कन्न
ज्जुहोति हि तद्यद्धुतस्य स्कन्दति स्वाह स्वङ्गेति स्वाहस्व संमितो वै स्वर्गो लोकः स्वर्गस्य
लोकस्याभिजित्यै २ नदारुः यन्मितां जुहूर्यात्परिमितमवरुन्धीत यदमिता
ज्जुहोत्यपरिमितस्यैवावरुध्यै वउवाच ह प्रजापतिः स्रौचीया हवा अहमस्य
मेधं स्रक्ष्याप्ययमिति न सृक्ष्यतितेनैवात ऊर्ध्वं चरामीति २ अग्नये स्वाहेति
अग्नये एवैनं जुहोति सोमाय स्वाहेति सोमायैवैनं जुहोत्यपामोदाय स्वाहेत्य
द्भ्य एवैनं जुहोति सवित्रे स्वाहेति सवित्र एवैनं जुहोति वायवे स्वाहेति वायव ए
वैनं जुहोति विष्णवे स्वाहेति विष्णव एवैनं जुहोतीन्द्राय स्वाहेतीन्द्रायैवैनं जु

ब्रा
ग्र
३

होति बृहस्पतये स्वाहेति बृहस्पतय एवैनं जुहोति मित्राय स्वाहेति मित्रायैवैनं
जुहोति वरुणाय स्वाहेति वरुणायैवैनं जुहोत्येतावन्तो वै सर्वे देवास्तेभ्य एवै
नं जुहोति पराचीर्जुस्वाहेति पराङिव वै स्वर्गो लोकः स्वर्गस्य लोकस्याभिजि
त्यै ३ ईश्वरो वा एषः पराङ्प्रदघोर्यः पराचीराहुतीर्जुहोति पुनरावर्तते
स्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठत्येताꣳ ह वाव स यज्ञस्य सꣳस्थितिमुवाचावास्कंदा
यास्कन्नꣳ हि तद्यज्ञस्य स्कंदति ३ यथा वै हविषोऽतस्य स्कंदेत् एवमे
तत्पशोः स्कंदति यं प्रोदितमनालभ्योत्सृजंति यद्रूपाणि जुहोति सर्वहुत ३
मेवैनं जुहोत्यस्कंदायास्कन्नꣳ हि तद्यज्ञस्य स्कंदति हिंकाराय स्वाहा हिं

ततनायस्माद्धुत्यतानिवाअग्नस्यसद्रूपाणितान्येवावरुन्धि ५ तदाहुः अनाहुतिर्वै
द्रूपाणिनैताहोतव्या इत्यथो खल्वाहुः रत्रवाअग्नस्यमेथः संतिष्ठतेयद्रूपाणिजुहो
तिहोतव्याएवेतिबर्हिर्द्धावाएतमायतननाकरोतिभ्रातृव्यमस्मैजनयतियस्या
नायतनेन्यत्राग्नेराहुतीर्जुहोति ६ सावित्र्याएवैषः पुरास्मादनु इत्यसन्नदेव
द्रूपाणिहेवनीयेजुहोत्यायतनएवाहुतीर्जुहोतिनास्मैभ्रातृव्यंजनयतिय
त्स्रुवेयत्तस्रुवेजुहोतियत्तस्यसन्तत्याअव्यवच्छेदाय ७ तदाहुः यत्तस्रुवे
यत्तस्रुवेजुहुयात्पशुर्द्धेनपापीयान्त्स्यात्सचदेवहोतव्यानयज्ञेभिर्वीर्य्य
तेनपापीयान्भवत्यष्टाचत्वारिंशतंजुहोत्यष्टाचत्वारिंशदक्षराजगती

ब्रा
ब्र
५

जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशूनवरुन्धे एकमतिरिक्तं जुहोति तस्मादेकः प्रजास्वर्द्धु
कः ८ ब्राह्मणम् ७ प्रजापतिरश्वमेधमसृजत सोऽस्मात्सृष्टः पराङैत्तं दिशोऽनुप्रवि
शन्तं देवाः प्रैषमैच्छंस्तमिष्टिभिरनुप्रायुञ्जत तमिष्टिभिरन्वैच्छंस्तमिष्टिभिरन्वविन्दन्य
दिष्टिभिर्यजतेऽश्वमेव तन्मेध्यं यजमानोऽन्विच्छति १ सावित्र्यो भवन्ति इतीयं वै सवि
ता यो वा अस्यां निलयते यो न्यत्रैत्यस्यां वाव तमन्वविन्दति न वा इमां कश्चन तिर्यङ्नो
र्ध्वोऽत्येतुमर्हति यत्सावित्र्यो भवन्त्यश्वस्यैवानुवित्त्यै २ तदाहुः प्रवा एतदश्वो मीयते
यत्पराङैति न ह्येनं प्रत्यावर्तयन्तीति यत्सायं धृतीर्जुहोति । मो वै धृतिः क्षेमो रा
त्रिः क्षेमेणैवैनं दाधार तस्मात्सायं मनुष्याश्च पशवश्च क्षेम्या भवन्त्यथ यत्प्रातरि ५

ष्टिभिर्यजन्त इच्छन्त्येवैनं सत्रं तस्माद्दिवा नक्षत्रैः पश्यन्ति यद्देवस्यायं दृष्टीनां जुहोति प्रात
रिष्टिभिर्यजते योगक्षेममेव तद्यजमानः कल्पयते तस्माद्यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते
कॢप्तः प्रजानां योगक्षेमो भवति ६ ब्राह्मणम् ५ अथ वा एतस्मात् श्री राष्ट्रं क्रा
मति योऽश्वमेधेन यजते यदा वै पुरुषः श्रियं गच्छति वीणास्मै वाद्यते ब्राह्मणौ वी
णागाथिनौ संवत्सरं गायतः श्रियैवाप्नोत्तद्रूपं यद्वीणा श्रियमेवास्मिंस्तद्धत्तः १ त
दुर्यदुभौ ब्राह्मणौ गायेतामपास्मा॰ त्क्षत्रं क्रामेद्ब्रह्मणो वा एतद्रूपं यद्ब्राह्म
णो न वै ब्रह्मणि क्षत्रं रमत इति २ यदुभौ राजन्यौ गायेतामपास्माद्ब्रह्मवर्चसं क्रामे
त्क्षत्रस्य वा एतद्रूपं यद्राजन्यो न वै क्षत्रे ब्रह्मवर्चसं रमत इति ब्राह्मणोन्यो

ब्रा
अ
६

गायति राजन्योन्यो ब्रह्म वै ब्राह्मणः क्षत्त्रꣳ राजन्यस्तदस्य ब्रह्मणा च क्षत्त्रेण चोभ
यतः श्रीः परिगृहीता भवति ३ तदाहुः यदुभौ दिवा गायेतामप क्षत्त्रꣳ स्मात्क्रामे
च्छ्रीः स्याद्ब्रह्मणो वा एतद्रूपं यदऽहर्यदा वै राजा कामयतेथ ब्राह्मणं जिना
ति पापीयानस्य भवति ४ यदुभौ नक्तमपास्माद्ब्रह्मवर्चसं क्रामेत्क्षत्त्रस्य वा एत
द्रूपं यद्रात्रिर्नैव तत्र ब्रह्मवर्चसꣳ रमत इति दिवा ब्राह्मणो गायति नक्त
ꣳ राजन्यस्तथो हास्य ब्रह्मणा च क्षत्त्रेण चोभयतः श्रीः परिगृहीता भवतीति
५ अयजतेत्यददादिति ब्राह्मणो गायतीष्टापूर्त्तं वै ब्राह्मणस्येष्टापूर्त्तेने ६
वैनꣳ ससमर्द्धयतीत्ययुध्यतेत्यमुꣳ संग्राममजयदिति राजन्यो युद्धं वै रा

जनयस्य वीर्य्यं वीर्य्यं ग्लौ वैनं समसमर्द्धयति तिस्रोऽन्यो गाथा गायति तिन्निहोमः
षडहं पर्यन्ते षड्वा ऋतवः संवत्सरः ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतितिष्ठति तिन्नाभ्यां शतं
ददाति शतायुर्वै पुरुषः शतेन्द्रिय आयुरेवेन्द्रियं वीर्य्यमात्मन्धत्ते ६ ब्रा
ह्मणम्. ५ ॥ द्विभूर्म्मात्राप्रभृः पितेति इयं वै माता असौ पिताभ्यामेवैनं प
रिददात्यश्वोऽसि हयोऽसीति शास्त्येवैनं नन्न तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्तेऽत्योऽसि
मयोऽसीत्यत्येवैनं नयति तस्मादश्वः पशूनत्येति तस्मादश्वः पशूनां श्रैष्ठ्यं
गच्छत्यर्वासि सप्तिरसि वाज्यसीति यथा यजुरेवैतद्वृषासि नृमणा असी
ति मिथुनत्वाय ययुर्नामासि शिशुर्नामासीत्येतद्वा अस्य प्रियं नामधेयं

ब्रा अ ८ प्रियेणैवैनंनाम्नाभिवदतितस्मादप्यामित्रौसंगत्यनानाचेद्भिद्रतोऽन्योन्यꣳस
मेवजानाते १ आदित्यानांप्रचान्विहीतिआदित्यानेवैनंगमयन्तिदेवाआशापा
लाएतंदेवेभ्योश्वमेधायप्रोक्षितꣳरक्षतेतिशतंवैन॰॰ राजपुत्राआशापा
लास्तेभ्यएवैनंपरिददातीहरतिरिहरमतामिहधृतिरिहस्वधृतिःस्वाहेतिसं
वत्सरमाऊर्ज्जेहोतिषोडशानवतीर्वाअश्वस्यबंधनेनाभिरेवैनंबध्नातितस्मा
दश्वःप्रमुक्तोबंधनमागच्छतिषोडशानवतीरेतयाअश्वस्यबंधनंबध्नातित
स्मादश्वःप्रमुक्तोबंधनंनजहाति २ राष्ट्रंवाअश्वमेधःराष्ट्रएतेव्यायच्छंतेये ८
श्वꣳरक्षंतितेषांयउदृचंगच्छन्तिराष्ट्रेणैवतेराष्ट्रंभवन्त्यथयेनोदृचंगच्छंतिरा

7

ष्ट्राते व्यवच्छिद्यन्ते तस्माद्राष्ट्र्यश्वमेधेन यजेत परा वा एष सिच्यते यो बलो ऽश्वमे
धेन यजते यद्यमित्रा अश्वं विन्देरन् यज्ञो ऽस्य विच्छिद्येत पापीयान्त्स्याच्छतं कव
चिनो रक्षन्ति यज्ञस्य संतत्या अव्यवच्छेदाय न पापीयान्भवत्यथान्यमानीय प्रो
क्षेयुः सैव तत्र प्रायश्चित्तिः ३ ब्राह्मणम् ६ ॥ प्रजापतिरकामयत अश्वमेधे
न यजेयेति सो ऽश्राम्यत्स तपो ऽतप्यत तस्य श्रान्तस्य तप्तस्य सप्तधात्मनो देवता
अपाक्रामंस्ता दीक्षाभवत्स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्तान्यजुहोत्तैर्वै स दी
क्षामवारुन्ध यद्वैश्वदेवानि जुहोति दीक्षामेव तैर्यजमानो ऽवरुन्धे ऽन्वहं जुहोत्य
न्वहमेव दीक्षामवरुन्धे सप्त जुहोति सप्त वै ता देवता अपाक्रामंस्ताभिरेवात्मे

दीक्षामवरुंधे १ अपवा एतेभ्यः प्राणाः क्रामंति ये दीक्षामतिरेचयन्ति सप्ताहं प्रव
ब्रा स दन्ति सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः प्राणा दीक्षा प्राणैरेवास्मै प्राणान्दीक्षामवरुंधे त्रे
८ धाविभज्य देवतां जुहोति त्र्यावृतो वै देवास्त्र्यावृत इमे लोका ऋद्ध्यामेव वीर्य्ये
येषु लोकेषु प्रतितिष्ठति २ एकविंशतिः संपद्यन्ते द्वादश मासाः पंचर्त्तव
स्त्रय इमे लोका असावादित्य एकविंश एतद्दैवं क्षत्रं सा श्रीस्तदाधिपत्य
न्ब्रध्नस्य विष्टपं तत्स्वाराज्यमश्नुते ३ त्रिंशतमौद्ग्रभणानि जुहोति त्रिं
शदक्षरा विराड्विराडु कृत्स्नमन्नं कृत्स्नस्यैवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै वचार्य्यौद्ग्रभ
णानि जुहोति त्रीणि वैश्वदेवानि सप्त संपद्यन्ते सप्त वि शीर्षण्याः प्राणाः प्राणा दी ८

द्वाप्राणोरेवास्मिन्प्राणान्दीक्षामवरुन्धेस्वर्गाँ॰ इति सुम्नमांजुहोति प्रत्यञ्च सम्वत्का
य ४ ब्राह्मणम् प्रजापतिरश्वमेधमसृजत सस्सृष्टः प्रश्व मनात्मस्मामतं वैष्य
देवान्मदयत्स्वष्ट्वैस्य देवानिजुहोत्यश्वमेधस्यैवोद्यत्यै १ कायस्वाहा कस्मैस्वा
हाकतमस्मैस्वाहेति प्राजापत्यं मुखं करोति प्राजापत्यो मुखाभिरेवैनं देवता
भिरुपयच्छति २ स्वाहाधिमाधीताय स्वाहा मनःप्रजापतये स्वाहा वित्तं वि
ज्ञानायेति यदेवैषां सोमो ब्राह्मणन्तदव ३ आदित्यै स्वाहा आदित्यै मह्यै स्वा
हादित्यै सुमृडीकायै स्वाहेति इयं वा अदितिरन्नाय्यैवैनं सुपयच्छति ४ सरस्वत्यै
स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहेति वाग्वै सरस्वती वावै

ब्रा॰ त्र॰ २

वैनस्वर्गच्छति ५ पूष्णेस्वाहापूष्णेप्रपथ्यायस्वाहापूष्णेनरंधिषायस्वाहेतिपशवो
वैपूषापशुभिरेवैनस्वर्गच्छति ६ त्वष्ट्रेस्वाहात्वष्ट्रेतुरीयायस्वाहात्वष्ट्रेपुरुरूपाय
स्वाहेतित्वष्टावैपशूनांमिथुनानांरूपकृद्रूपैरेवैनस्वर्गच्छति ७ विष्णवेस्वा
हाविष्णवेनिभूयपायस्वाहाविष्णवेशिपिविष्टायस्वाहेतियज्ञोवैविष्णुर्यज्ञे
नैवैनस्वर्गच्छतिविश्वेदेवस्यनेत्ररितिपूर्णाहुतिमुत्तमांजुहोतीयंवैपूर्णा
हुतिरस्यामेवांततःप्रतितिष्ठति ८ ब्राह्मणम् ८ ॥ आब्रह्मन् आब्रह्मणो
ब्रह्मवर्चसीजायतामितिब्राह्मणएवब्रह्मवर्चसंदधातितस्मात्पुराब्राह्म २
णोब्रह्मवर्चसीजज्ञे १ आराष्ट्रेराजन्यःशूरइषव्योतिव्याधीमहारथोजाय

त्रामितिराजन्यएववीर्यंमहिमानंदधातितस्मात्पुराराजन्यःशूरइषव्योतिव्याधी
महारथोजज्ञे २ दोग्ध्रीधेनुरितिधेन्वामेवपयोदधातितस्मात्पुराधेनुर्दोग्ध्रीज
ज्ञे ३ वोढानड्वानिति अनडुह्येवबलंदधातितस्मात्पुरानड्वान्वोढाजज्ञे ४ आ
शुःसप्तिरिति अश्वएवजवंदधातितस्मात्पुराश्वःसप्तिर्जज्ञे ५ पुरंधिर्योषेति यो
षित्येवरूपंदधातितस्माद्रूपिणीयुवतिःप्रियाभावुकाँजिष्णूरथेष्ठाइति राज ॥ ६॥
न्यएवजैत्रंमहिमानंदधातितस्मात्पुराराजन्योजिष्णुर्जज्ञे ७ सभेयोयुवेति ए
षवैसभेयोयुवायःप्रथमवयसीतस्मात्प्रथमवयसीस्त्रीणांप्रियोभावुकः ८
आस्ययजमानस्यवीरोजायतामितियजमानस्यैवप्रजायांवीर्यंदधातितस्मा

ब्रा
ग्र
१

त्सुरेजानस्यब्रीरोजज्ञे १ अर्द्धप्रपाठकः ५५ कण्डिका ५५ निकामेनिकामेनः पर्ज्जे
न्योवर्षचिति यद्वैतेन यज्ञेन यजन्ते फलवत्यो न ओषधयः पच्यन्तामिति फलव
त्योह्वेन ओषधयः पच्यन्ते यद्वैतेन यज्ञेन यजन्ते योगक्षेमो नः कल्पतामिति यो
गक्षेमो वैतेन कल्पते यद्वैतेन यज्ञेन यजन्ते ल्लोकस्थः प्रजानां योगक्षेमो भवन्ति तस्माद्यद्वैतेन यज्ञेन यजन्ते + ४
१ ब्राह्मणम् १ ॥ प्रथमोध्यायः ॥ प्रजापतिर्द्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत् स आ
त्मन्नग्निष्टमेय यन्नेदेवाः प्रजापतिमब्रुवन्नेष वै यज्ञो यदग्निष्टोमे येपि नेत्वास्तु
भागाइति तेभ्य एतानन्वहोमानकल्पयत् यदन्वहोमाञ्जुहोति देवानेव तत्प्री १
णाति २ आज्येनजुहोति तेजो वा आज्यं तेजसैवास्मिंस्तत्तेजो दधात्याज्येनजु

होत्येतद्वै देवानां प्रियं धाम्ना समर्द्धयति २ सक्तुभिर्जुहोति देवानां वा एतद्रूपं
यत्सक्तवो देवानेव तेन प्रीणाति ३ धानाभिर्जुहोति अहोरात्राणां वा एतद्रूपं य
द्धानां अहोरात्राण्येव तेन प्रीणाति ४ लाजैर्जुहोति नक्षत्राणां वा एतद्रूपं यल्ला
जा नक्षत्राण्येव तेन प्रीणाति प्राणाय स्वाहापानाय स्वाहेति नामधेयैर्जुहो
ति नामधेयैरेवैनान्स्वेन प्रीणात्येकस्मै स्वाहा द्वाभ्यां स्वाहा शताय स्वाहैक
शताय स्वाहेत्यनुरूपं जुहोत्यनुरूपमेवैनान्स्वेन प्रीणात्येकोत्तरं जुहोत्येक
इहैव स्वर्गो लोक एकधैवैनं स्वर्गं लोकं गमयति परार्द्धं जुहोति परार्द्धो व
वै स्वर्गो लोकः स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै ५ ईश्वरो वा एष पराङ्प्रदग्धोर्यः

पराचीरात्रीर्जुहोतिलोकशतमन्वेतियदेवशतमन्वीयादायुषायजमान

ब्रा व्यर्द्धयेदेकशतंजुहोतिशतायुर्वैपुरुषआत्मैकशतआयुष्येवात्मन्प्रति

अ तिष्ठतिव्युष्ट्यैस्वाहास्वर्ग्यायस्वाहेत्यन्ततमेआहुतीजुहोतिरात्रिर्वैव्युष्टिरहःस्व

११ र्गोऽहोरात्रेएवतत्प्रीणाति ६ तदाहुर्यदुभेदिवावानक्तंवाजुहुयादहोरात्रेमो

हयेद्व्युष्ट्यैस्वाहेत्यनुदितआदित्येजुहोतिस्वाहेत्युदितेऽहोरात्रयोरव्यतिस्का

हाय ७ ब्राह्मणम् ९ ॥ राजावाएषयज्ञानांयदश्वमेधः यजमानोवाअ

श्वमेधेयजमानोयज्ञोयदश्वेपशून्नियुनक्तियज्ञएवतद्यज्ञमारभते १ अ ॥

श्वंतूपरं गोमृगमितितानग्निष्ठ्यमेध्यआलभतेसेनामुखमेवास्यैतेनसंशूप

न्ति तस्माद्राजन्यः सेनान्यं भीष्मं भावुकं २ कृष्णग्रीवमाग्नेयं रराटे पुरस्तात्प्र
र्बीग्निमेवैनं कुरुते तस्माद्राजन्यः पूर्वाग्निर्भावुकः ३ सारस्वतीं मेषीमधस्ताद्धन्वोः
स्त्रीरेव नदनुगाः कुरुते तस्मात्स्त्रियः सोनुवर्त्मनो भावुकाः ४ आश्विनावधो
रामौ बाह्वोरेव बलं धत्ते तस्माद्राजा बाहुबली भावुकः ५ सोमापौष्णं श्याम
मेनाभ्यां प्रतिष्ठामेव तां कुरुते ‥ यं वै एषा स्यामेव प्रतितिष्ठति ६ सौर्ययाम
मौ श्वेतं वक्षः सर्वयाश्चेष्याः कवर्द्धेयवन्ते कुरुते तस्माद्राजासेन द्वावीर्यं करो
ति ७ वाष्टौ लोमशसक्थौ सक्थ्योरेव बलं धत्ते तस्माद्राजा ऊरुबली भावुकः ८
वायव्यं श्वेतं पुरस्ताद् उन्नेथमेवैनं कुरुते तस्मादयं प्रजामयेभिसंश्रयंती

ब्रा
म्र
१२

ङ्गायत्र्य यस्यायद्वेह न्तेयन्तस्यासेंद्रनायैवै स्वोवामनोयत्तो विस्त्र्यन्त एवांत
तः प्रतितिष्ठति ९ नेवा एते पंचदश पर्यायाः पशवो भवंति पंच ह्वेव वज्रो वी
र्यं वज्रो वज्रेणैवैन तद्वीर्यमा यजमानः पुरस्तात्पाप्मानमपहते १० पंचद
शा पंचदशोपवेतरेण पंचदशो वै वज्रो वीर्यं वज्रो वज्रेणैवैन तद्वीर्यमा यज
मानोभितः पाप्मानमपहते ११ तदाहुः अपाहैवैतैः पाप्मानं हताः
इत्यकृत्स्नं त्वेव चैव प्रजापतिं संस्करोति नवेदं सर्वमवरुंधे १२ सप्तदशेव
पशून्मध्यमे यूप आलभते सप्तदशो वै प्रजापतिः स्वमेवैतेन स्वमेव यस्यावा
१३ षोडशा षोडशोत्तरेण षोडशकलं वा इदं सर्वं तदिदं सर्वमवरुंधे १४ १२

12

॥ प्रीणीथयादित्याः समिद्धाग्नेज ॥ दशमनीनां ॥
भिरुप्रीणीयाद्भूहृडक्रोहृवैवामदेव्यो ॥ प्रीर्द्दर्शनाप्ना
स्ताभिरेवैनमेत ॥ प्रीणीमइतिविदिति ॥ योजामदग्नीभिरिवाप्री
णीयात्प्रजापतिर्वैजम ॥ सोश्वमेधः ॥ यैवैनंदेवतयासमर्द्धयतितस्मा
जामदग्नीभिरेवाप्रीणीयात् ख तद्वैकेएतेषांयययग्य एणांनानायाज्याउ
रोनुवाक्याः ऊर्वन्तिविंदाम एतेषामवित्पनरेषानऊर्मइतिननतथाऊर्यान्द
त्वेवाश्वस्योविडितेरेपशवःप्रतिप्रतिनीङ्हूतेषन्तद्यामिंनीदन्नायविशंऊर्व
त्यथोयाश्रुषायजमानङ्वर्द्धयंति येनथाऊर्वन्तितस्मात्प्राजापत्यएवाश्वोदे

ब्रा
म
२४
13

वदेवत्याङ्क्ष गच्छन्त्यायैवतद्धिरण्यंदक्षिणानुकरामज्ञुवर्त्मानंकरोत्यथोआडम्बोवय

जमानं स्वःसमर्द्धयति ९५ हिरण्मयो वै स्वर्गो लोको भवति लोकेह मयाभ्यर्यंगणाणामा

यस्माद्देतेरषांज्योतिर्द्धिहिरण्यं राष्ट्रमस्मैयोज्योतिरेवतद्राष्ट्रेदधातिथोहि

रण्यंज्योतिरेवयजमानःस्वर्गंलोकमेत्य .. अन्नूकाशमेवतंकृततेस्वर्गस्य

लोकस्यसमष्ट्यै ९६ अथोदत्तं वा अग्रस्यः दत्रस्यैतद्रूपं यद्धिरण्यं दत्रमेवतत्

दत्रगासमर्द्धयति ९७ अथयल्लोकममयाःपर्यंगपाणांयथावैराज्ञोराजा

नोराजन्ततःस्तूनयामण्णप्रवापनेस्यस्य यत्पर्यंगणपवंशुवापनद्धिरण्यस्य २३

यल्लोहं स्वेनैवैनांस्तद्रूपेणासंमर्द्धयति ९८ अथैयदायस्माद्देतेरषांविद्वाइत

रेयष्टा वो विशा पतङ्कृपं पदयो विशामेव तद्विजाता समर्द्धयति तेव सइट स्थूनउनरनो
म्बस्यावयंत्यानुष्टुभो वा अश्वश्चानुष्टुभैषादिक् स्वाया मैवैनं तद्दिशि दधात्यथ
यद्वैत सदृ दस्त्रेनेस्त्रयो निर्बोश्वस्योस्तजाब्रेनसः स्वयैवैनं योन्यां समर्द्धयति ९
ब्राह्मणम् ९ ॥ देवा वा अश्वमेये पवमानं स्वर्गं लोकं न प्रजानंस्तमश्वः प्र
जानाद्यदश्वमेयेश्वेन पवमानाय सर्पन्ति स्वर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै पुच्छम
न्वारभंते स्वर्गस्यैव लोकस्य समष्ट्यै न वै मनुष्यः स्वर्गं लोकमंजसा वेदाश्वो
वै स्वर्गं लोकमंजसा वेद ९ यदुक्षाणोऽऽयेत् यथा तेत्रज्ञो नेन पथा यनयेत्ता
दृक्तदप्ययदुक्षा नारमयत् ध्यास्वस्तुकीथाय वर्णीते यथा क्षेत्रज्ञोंऽजसा नयेदेव

ब्रा
अ
४४

मेवैतद्यजमानमस्मः स्वर्गालोकमंजसा नयति द्विकरोति ग्राममेवतद्विकरोत्यश्री
यएवस्सवउवाउपरुंधंति सस्रं शिंजने यथोपगातारउपगायंति तानाद्दक्षाद्धिरण्यंद
क्षिणा स्ववर्णाहं शिंजने यथोपगातारउपगायंति तानाद्दक्षाद्धिरण्यंदक्षिणा स्ववर्णा
ं शतमानं तस्योक्तं ब्राह्मणम् २ ब्राह्मणम् १२ प्रजापतिरकामयत उभौलोका
वभिजयेयं देवलोकंच मनुष्यलोकं चेति सएतानपशून पश्यत् ग्राम्याश्चारण्यांश्च तानालभ
त तैरिमौलोकाववारुंध ग्राम्यैरेवपशुभिरिमं लोकमवारुंधारण्यैरमुमयंवैलोको मनुष्य
लोकोथासौ देवलोकोऽयजमानो वरुंधेय दारण्यानस्तैः १ सयद्ग्राम्यैः संस्थापये
त समध्वानः क्रमेयुः समंतिकं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ स्यातान्नर्दीकाः पुरुषव्याघ्राः ४४

+ यद्ग्राम्यान्पशूनालभतइममेवतैर्लोकं + २

परिमोषिण आव्याधिनस्तस्करा अरण्येष्वजायेरन्यदारण्ये पर्यधानः कामेष्वर्वि
हरं ग्रामयोर्ग्रामांतौ स्यानामन्तीकाः क्रुरुपथ्व्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिनस्त
स्करा अरण्येष्वाजायेरन् २ तदाहुः अपशुर्वा एषयदारण्यो नेनस्यहोतव्यं य
ज्जुहुयात्क्षिप्रं यजमानमरण्यं मृतं हरेयुरारण्ये भागा ह्यारण्याः पशवो यन्नजु
हुयाद्यज्ञवेशसं स्यादिति पर्यग्निकृतानेवोत्सृजन्ति तन्नैव हुतं नाहुतं न य
जमानमरण्यं मृतं हरन्ति ३ ग्राम्यैः संस्थापयति विपिजापुत्रावस्यतः स
मधानः कामं तिसमं तिकं ग्रामयोर्ग्रामांतौ भवतानन्तीकाः क्रुरुपथ्व्याघ्राः
परिमोषिण आव्याधिनस्तस्करा अरण्येजायन्ते ४ ब्राह्मणम् २१ ॥ प्रजा

श्री
अ
१५

पतिरश्वमेधमसृजत सोस्मात्सृष्टः पराङैत्स पङ्क्तिर्भूत्वा संवत्सरं प्राविशत्तेनर्द्धा-
मासाश्च भवंस्तं पंचदशिभिरनुप्रायुङ्क्त तमाप्नोत्तमाप्त्वा पंचदशाभिरेवावरुंधा
र्द्धमासानां वा एषा प्रतिमा यत्पंचदशिनो यत्पंचदशिन आलभतेर्द्धमासानेव
तैर्यजमानोवरुंधे १ तदाहुः अनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सरो भवति योन्यत्र चा
तुर्मास्येभ्यः संवत्सरं तनुत इत्येष वै साक्षात्संवत्सरो यच्चातुर्मास्यान्यमूना
लभते साक्षादेव तत्संवत्सरमवरुंधे द्विवा एष प्रजया पशुभिर्व्यृध्यते च्यवते स्व
र्गाल्लोका २ एति योन्यत्रैकादशिनेभ्यः संवत्सरं तनुत इत्येष वै संप्रति स्व १५
र्ग्यो लोको यदेकादशिनी प्रजा वै पशव एकादशिनी यदेकादशिनान्यमूनाल

15

भतेनस्वर्गाल्लोकमपराद्धातिनप्रजयापशुभिर्व्यृध्यते २ प्रजापतिर्विराजमसृजत
सोऽस्मात्सृष्टापराच्यैत्साश्वमेधंप्राविशत्तांदशभिरनुप्रायुङ्क्त तामाप्नोन्तानाप्ना
दशाभिरवारुन्धयथयद्दशिनमालभतेविराजमेवतैर्यजमानोवरुन्धेप्रातमालभ
वेशतायद्वैश्वरुणःशोतेंद्रियंत्रायुरेवेंद्रियंवीर्यमात्मन्धत्ते २ एकादशादशात
आलभतेएकादशाक्षरापद्वैत्रिष्टुबिंद्रियमुखेवीर्यंत्रिष्टुबिंद्रियस्यैववीर्यस्या
वरुध्याएकादशादशातआलभतेदशवैपशोःप्राणाआत्मैकादशःप्राणोरे
वपशून्समर्द्धयति वैश्वदेवाभवंतिवैश्वदेवावाअश्वोयस्यैवसर्वेचायबहु
रूपाभवन्ति तस्माद्बहुरूपाःपशवोनानारूपाभवंतितस्मान्नानारूपाःपशवः ४

ब्रा अ १९ ब्राह्मणम् १४ ॥ युंजन्तिब्रध्नमरुषंचरन्तमिति असौवाआदित्योब्रध्नोरुषो
मुमेवास्माआदित्यंयुनक्तिस्वर्गस्यलोकस्यसमष्ट्यै १ तदाहुःपराङ्वाएतस्माद्य
ज्ञएतियस्यपशुरुपाकृतोन्यत्रवेदेरेतीत्येतं स्तोतरनेनपथापुनरश्वमा
वर्तयासिनइतिवायुर्वैस्तोतातमेवास्माएतत्परस्ताद्दधातितथानात्येति २
अपवाएतस्मात्तेजइन्द्रियंपशवःश्रीःक्रामन्तियोश्वमेधेनयजते ३ वसवस्त्वा
ञ्जन्तुगायत्रेणछन्दसेतिमहिषीमभ्यनक्तितेजोवाआज्यंतेजोगायत्रीतेजसीए
वास्मिन्समीचीदधाति ४ रुद्रास्त्वाञ्जन्तुत्रैष्टुभेनछन्दसेतिवावातातेजोवाआ १९
ज्यमिन्द्रियंत्रिष्टुप्तेजश्चैवास्मिन्निन्द्रियंचसमीचीद

याति ५ आदित्यास्त्वांजंतु जागतेन छंदसेति परिहृत्य तेजो वा आज्यं पशवपत्न्या
वोजगतीतेजस्येवास्मिन्पशुषु समीचीं दधाति ६ पत्न्योभ्यंजन्ति श्रियैवाए
तद्रूपं यत्पत्न्यः श्रियमेवास्मिंस्तद्दधति नास्मात्तेज इंद्रियं पशवः श्रीरपक्राम
ति ७ यथा वै हविषोऽस्कन्नस्य स्कंदेत् एवमेतस्यशो स्कंदति यस्य निक्तस्य सा
मानि भीयंते यस्काावाना वयंति लोमान्येवास्य सम्भरन्ति हिरण्मया भवन्ति
तस्यांकृ ब्राह्मणमेकशतमेकशतं काचानावयन्ति शतायुर्वै पुरुषश्रा
त्मैकशत आयुष्येवात्मन्प्रतितिष्ठति भूर्भुवः स्वरिति प्राजापत्याभिरावय
न्ति प्राजापत्योश्वः स्वयैवैनं देवतया समर्द्धयंति लाजीं३ञ्छाचीं३न्यशो गव्यमर

ब्रा अ १७

त्यतिरिक्तमन्नमश्वायोपावहरति प्रजामेवान्नादीं कुरुत एतदन्नमन्नं दे
वा एतदन्नमद्धि प्रजायत इति प्रजामेवान्नाद्येन समर्द्धयति ८ अथ वा
एतस्मात् तेजो ब्रह्मवर्च्चसं क्रामति योऽश्वमेधेन यजते होता च ब्रह्मा च
ब्रह्मोद्यं वदत आग्नेयो वै होता बार्हस्पत्यो ब्रह्मा ब्रह्म बृहस्पतिस्तेजसैवै
वास्मिन्ब्रह्मवर्च्चसं समीची धत्तो यूपमभितो वदतो यजमानो वै यूपो
यजमानमेवैतत्तेजसा च ब्रह्मवर्च्चसेन चोभयतः परिधत्तः ९ कः स्विदेकाकी
चरतीति अ॑ ॑ वा आदित्य एकाकी चरत्येष ब्रह्मवर्च्चसं ब्रह्मवर्च्चसमेवा ७
स्मिन्धत्तः १० क उ स्विज्जायते पुनरिति चन्द्रमा वै जायते पुनरायुरेवास्मिन्धत्तः ११

17

किंꣳस्विद्धिमस्यभेषजमिति अग्निर्वैहिमस्यभेषजंतेनैवास्मिँस्तद्धत्तः १३ कि

म्वावपनंमहदिति अयंवैलोकआवपनंमहदस्मिन्नेवलोकेप्रतितिष्ठति

१४ कास्विदासीत्पूर्वचित्तिरिति द्यौर्वैवृष्टिः पूर्वचित्तिर्दिवमेववृष्टिमवरुन्धे

१५ किंꣳस्विदासीद्बृहद्वयइति अश्वोवैबृहद्वयआयुरेवावरुन्धे १६ कास्वि

दासीत्पिलिप्पिलेति श्रीर्वैपिलिप्पिला श्रियमेवावरुन्धे १७ कास्विदासी

त्पिशंगिलेति अहोरात्रेवैपिशंगिले अहोरात्रयोरेवप्रतितिष्ठति १८ ब्राह्म

णम् ५ ॥ प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः ॥ कण्डी १८ ॥ ओं इदम् ॥ नियुक्तेषु

पशुषुप्रोक्षणीरध्वर्युरादत्ते सप्रोक्षिष्यन्नाह ब्रह्मन्‌यजमानआध्वर्यवंयज्ञ

श्री
अ
१८

रनुरस्याश्वमेधिकं यजुः प्रतिपद्यते १ खादिरस्थाप चैतेरवत्विति खादिरैवैनं पव
त्यक्षितः श्रीवस्यांगोरित्यग्निर्बाग्रक्षितयीवोग्निरेवैनं ब्रागेः पवति २ न्यग्रो
धश्चमसैरिति यत्रवैदेवा यज्ञेनायजन्ततपनांश्चमसान्योब्जन्नेन्यवीरोह
स्तस्मान्न्यवोन्यग्रोधारोहंति ३ शाल्मलिर्हडोति शाल्मलेर्हहिंदयातित
स्माच्छल्मलिर्बनस्पतीनांवर्षिष्ठं वर्द्धति ४ पर्णस्यराध्योवहृषेति अश्वेनैव
रथ्यं संपादयतितस्मादश्वेनान्यद्वयोह्वहति ५ पञ्चाश्वत्थभिरेयं रा
न्निति तस्मादश्वाश्विभिस्तिष्ठति ६ः पथयज्ञकः सर्वैः पङ्क्तिः समाप्नुते ७ ब्र
ह्मा कस्मश्चनोववितिचन्द्रमा वै ब्रह्मकस्मश्चन्द्रमासयवैनं परिदयाति १८

नमोऽग्नय एवं नमस्करोति सं॰ शातो रश्मिना रथ इति रश्मिनैव रथं संपा
दयति तस्माद्रथः पश्चतो दर्शनीयतमो भवति ८ सं॰ शितो रश्मिना हय इति
रश्मिनैवाश्वं संपादयति तस्मादश्वो रश्मिना प्रतिहृतो भूयिष्ठं रोचते ९ सं॰
शिता अप्सुजा इति अप्सुयोनिर्वा अश्वः स्वयैवैनं योन्या समर्द्धयति ब्रह्मा
सोमपुरोगव इति सोमपुरोगवमेवैनं स्वर्गं लोकं गमयति ॥ १० स्वयं वा
जिंस्तन्वं कल्पयस्वेति स्वयं रूपं कुरुष्व यादृशमिच्छसीत्येवैनं तदाह स्वयं य
जस्वेति स्वाराज्यमेवास्मिन्दधाति स्वयं जुषस्वेति स्वयं लोकं रोचयस्व याव
न्तमिच्छसीत्येवैनं तदाह महिमा तेऽन्येन न संनश इत्यश्वमेव महिमा समर्द्धयति ११

ब्रा अ ११

नवाउएतन्म्रियसेनरिष्यसीति प्रक्ष्णामयत्येवैनंतद्देवाँ इद्देषिपथिभिःसुगेभि
रितिदेवयानानेवैनंपथोदर्शयतियत्रासतेसुकृतोयत्रतेययुरितिसुकृ
तएवैनंसलोकंकरोतितत्रत्वादेवःसवितादधात्विति सवितैवैनंस्वर्गेलोके
दधातिप्रजापतयेत्वाजुष्टंप्रोक्षामीत्युपांश्वथोपगृह्णाति ११ अग्निःपशुरासी
त्तेनायजंतसएतंयोलोकमज॰ यद्यस्मिन्नग्निःसतेलोकोभविष्यतितंजेष्यसि
पिबेताअपइतियावानग्नेर्विजयोयावांल्लोकोयावदैश्वर्यंतावाँस्तेविजयस्तावां
ल्लोकस्तावदैश्वर्यंभविष्यतीत्येवैनंतदाह १२ वायुःपशुरासीत्तेनायजंतसएतं १८
लोकमजयद्यस्मिन्वायुःसतेलोकोभविष्यतितंजेष्यसिपिबेता अपइति

यावान्वायोर्विजयो यावांल्लोको यावदैश्वर्य्यं तावांस्तेविजयस्तावांल्लोकः
स्तावदैश्वर्य्यं भविष्यतीत्येवैनं तदाह २४ सूर्य्यः पशुरासीत् तेनायजन्त सएतं
ल्लोकमजयद्यस्मिन्त्सूर्य्यः स ते लोको भविष्यति तं जेष्यसि पिबैता अप इति या
वान्त्सूर्य्यस्य विजयो यावांल्लोको यावदैश्वर्य्यं तावांस्ते विजयस्तावांल्लो
कस्तावदैश्वर्य्यं भविष्यतीत्येवैनं तदाह तर्प्पयित्वाश्वं पुनः संसृत्य प्रोक्षणी
रितराण्यस्सृन्योन्ततितस्यानः २५ ब्राह्मणम् १॥ देवा वा उदंचः स्वर्गं लोकं न
प्रजानंस्तमश्वः प्राजानाद्यदश्वेन देवा यन्ति स्वर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै वासे
यिद्वासः हिरण्यमित्यश्वायोपस्तरणान्नि यथानान्यस्मै पशवे नास्मिन्न्येन मयि

श्री
प्र
२०

सत्तपर्यंत्यमैत्रैरेवैनं हुतास्पशुभिर्ध्रांकुर्वन्ति २ अन्तिवापतत्यस्मुंयदेनं संज्ञपय
न्ति प्राणायस्वाहापानायस्वाहाव्यानायस्वाहेतिपरियन्ति नवद्वै प्राणाः प्रा
णानेवात्मन्दधते नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्त्यादृमजानिगर्भंयमाचमजास्मिगु
र्भंधमितिप्रजावैपशवोगर्भः प्रजामेवपशूनात्मन्दधतेवाउभौचतरः पदस्व
स्मारयावेति मिथुनस्यावरुध्यै स्वर्गो लोके प्राप्तवाया मिते षु संज्ञप्यमानमा
नुनीर्ज्जहोति प्राणानेवास्मिन्नेतद्दधाति तथो हास्यैतेन जीवन्तेव पशुनेष्टं भ
वति २ अम्बेअम्बिकेम्बालिकेनमानयतिकश्चनेतिपत्नीरुदानयत्यकृतैवै २०
नापतदथो मेध्यापत्नीनाः करोति गणानान्त्वागणपतिं हवामह इतिप

20

5

त्वः परियन्त्यपङ्क्तवनपवास्मा एतदतोन्येवास्मै पङ्क्तवते योध्रुवनएवैनंत्रि
परियन्ति त्रयो वा इमे लोका एभिरेवैनं ध्रुवतल्लोकैध्रुवते त्रिः पुनः परियन्ति
षड्दृपद्यन्ते षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवैनं ध्रुवते ध अपवायन्तेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति
येयन्ते ध्रुवनन्नवते नवन्नत्वः परियन्ति नव वै प्राणाः प्राणानेवात्मन्दधते नै
भ्यः प्राणा अपक्रामन्त्याह मजानि गर्भं यमाच मजानि गर्भं यमिति प्रजा वै
पशवो गर्भः प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते वा उ मौ चन्द्रः पदं संप्रसारयावेति मि
थुनमेवावरुन्धे स्वर्गं लोके प्राप्नुवावेत्यामि ते वै स्वर्गो लोको यत्र पशुं संज्ञ
पयन्ति तस्मादेवमाह ''घाघाजीरेनो थारेनो दयानिति मिथुनस्यैवावरुध्यै प

ब्रा ब्राह्मणम् २॥ अपव्यायन्तस्मात्स्त्रीराष्ट्रङ्कामयति योऽश्वमेधेन यजते १ मूर्द्धानमेनामु
श्र च्छ्रापयेति श्रीर्वै राष्ट्रमश्वमेधः श्रियमेवास्मै राष्ट्रम्मूर्द्धं समुच्छ्रयति २ गिरौ भारं ह
२१ रन्निवेति श्रीर्वै राष्ट्रस्य भारः श्रियमेवास्मै राष्ट्रस्य भारः श्रियमेवास्मै राष्ट्रं सन्नह्य
त्यथा श्रियमेवास्मिन्राष्ट्रमधिनिदधाति ३ अथास्यै मध्यमेधतामिति श्रीर्वै रा
ष्ट्रस्य मध्यं श्रियमेव राष्ट्रम्मध्यतोन्नाद्यं दधाति ४ शीते वाते पुनन्निवेति क्षेमो
वै राष्ट्रस्य शीतं क्षेममेवास्मै करोति ५ यकासकौ शकुन्तिकेति विड्वै शकुन्ति
काहलगिति वंचतीति विशो वै राष्ट्राय वंचन्त्याहन्ति गभे पसो निगल्गलीति धा २१
रकेति विड्वै गभो राष्ट्रं पसो राष्ट्रमेव विश्याहन्ति तस्माद्राष्ट्री विशं घातुकः ६ मा

तावन्तेपितावतइति इयंवैमातासौपिताभ्यामेवैनंस्वर्गंलोकंगमयत्वयंवृत्र
स्याहन्तइतिश्रीर्वैराष्ट्रस्याग्रंश्रियमेवैनंराष्ट्रस्याग्रंगमयतिप्रतित्तामेतितेपि
गर्भेस्वष्टिमनंसयदितिविड्वैगर्भोराष्ट्रंस्वष्टीराष्ट्रमेवविश्याहन्तितस्माद्राष्ट्री।
विशंघातुकः ७ यद्धरिणोयवमतीतिविड्वैयवोराष्ट्रंहरिणोविशमेवराष्ट्रा
याकरोतितस्माद्राष्ट्रीविशमत्तिनपुष्टंपशुमन्यतइतितस्माद्राजापशून्नपु
ष्यतिस्पृह्यायदर्धजाराननपोषायययनायतीतितस्माद्वैशीपुत्रन्नाभिषिञ्चन्ति ८
अथवाएतेभ्यःप्राणाःक्रामन्तियेयज्ञेस्रुतोंद्यावद्वदन्तिदधिक्राव्णोअकारिष
मितिस्वरभिमतीमृचमन्ततोन्नाजक्षुर्वाचमेवपुनतेनैभ्यःप्राणाअपक्रामन्ति ९

ब्राह्मणम् ३ ॥ येऽक्ष्णया कल्पयंति सेतुमेव तꣳ संक्रमणं यजमानः कुरुते स्व
ब्रा अ २२ र्गस्य लोकस्य समष्ट्यै । सूचीभिः कल्पयंति विशो वै सूच्यो राष्ट्रमश्वमेधे विशं
चैवास्मिन्राष्ट्रं च समीचीं दधाति हिरण्मय्यो भवन्ति तस्मात्कं ब्राह्मणम् २ त्रय्यः सू
च्यो भवन्ति लोहमय्यो रजता हरिण्यो दिशो वै लोहमय्योऽवान्तरदिशो रजता ऊर्ध्वा
हरिण्यस्ताभिरेवैनꣳ कल्पयंतीति रश्मीभिर्ह्याऽभिबहुरूपा भवन्ति तस्मा
द्बहुरूपा दिशो नानारूपा भवन्ति तस्मान्नानारूपा दिशः ३ ब्राह्मणम् ४ ॥
प्रजापतिरकामयत महान्भूयान्स्यामिति स एतावश्वमेधे महिमा २२
नोग्रहावपश्यत्तावजुहोत्ततो वै स महान्भूयानभवन्तस्त यः ॥

कामयेत महान्भूयान्त्स्यामिति स एतावश्वमेधे महिमानौ ग्रहो जुहुयान्महान्हैव भूयान्भवति १ वपयामभितो जुहोति यजमानो वा अश्वमेधे राजा महिमा राज्ये नैवैनमुभयतः परिगृह्णाति उरस्ताद्वा स्वाहाकृतयो वा अन्ये देवा उपरिष्टाउ स्वाहाकृतयोऽन्ये तानेवैतत्प्रीणाति स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति राजा वपयां परियजति ये वै वा अस्मिंल्लोके देवा य उ वा अमुष्मिंस्तानेवैतत्प्रीणाति त एनमुभये देवाः प्रीताः स्वर्गांल्लोकमभिवहन्ति २ ब्राह्मणम् ५५ ॥ द्वितीयोऽध्यायः २ ॥

प्रजापतेरक्ष्यश्वयत् तत्परापतत्ततोऽश्वः समभवद्यदश्वयत्तदश्वस्याश्वत्वं तं देवा अश्वमेधेनैव प्रत्यदधुरेष ह वै प्रजापतिं सर्वं करोति योऽश्वमेधेन यजते सर्व एव

ब्रा॰ अ॰ ४३

भवति सर्वस्य वा एषा प्रायश्चित्तिः सर्वस्य भेषजं सर्वं वा एतेन पाप्मानं देवा
अतरन्नपि वा एतेन ब्रह्महत्यामतरंस्तरति सर्वं पाप्मानं तरति ब्रह्म
हत्यामतरंस्तरति सर्वं पाप्मानं तरति ब्रह्महत्यां यो ऽश्वमेधेन यजते १ उत्तरं
ह वै तत्प्रजापतेरक्ष्यश्वयत् तस्मादुत्तरतोऽश्वस्यावद्यन्ति दक्षिणतो ऽन्येषां पशू
नाम् २ वैतसः कटो भवति अप्सुयोनिर्वा अश्वो ऽप्सुजो वैतसः स्वयैवैनं
योन्या समर्द्धयति ३ चतुष्टोमः स्तोमो भवति सरड्ढा अश्वस्य सक्थ्यावृहत्तद्दे
वाश्चतुष्टोमेनैव स्तोमेन प्रत्यदधुर्यच्चतुष्टोमः स्तोमो भवत्यश्वस्यैव स ४३
र्वत्वाय सर्वस्तोमोऽतिरात्रः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै ४

ब्राह्मणम् ८ परमेणवा एष स्तोमेन जित्वा चतुष्टोमेन कृतेनायानामुत्तरेऽह
न्नेकविंशे प्रतिष्ठायां प्रतितिष्ठत्येकविंशात्प्रतिष्ठाया उत्तरमहर्ऋतून्त्वा
रोहत्यृतवो वै पृष्ठान्यृतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतितिष्ठति १ प्राक्का
र्यः एष भवन्ति अग्निमदन्तच्छन्दोऽन्योन्येवाऽत्र पशवऽआलभ्यन्त उतैव ग्राम्याउ
तेवारण्या यच्छकार्यः एष भवत्यश्वस्यैव सर्वत्वायान्ये पशव आलभ्यन्ते
न्ये न्ये हि स्तोमाः क्रियन्ते २ तदाहुः नैते सर्व्वे पशवो यदजावयश्चारण्या
श्चैते वै सर्वे पशवो यद्गव्या इति गव्यानुत्तमेऽहन्नालभन्त एते वै सर्वे पशवो य
द्गव्याः सर्वानेवं पशूनालभन्ते वैश्वदेवा भवन्ति वैश्वदेवो वा अश्वोऽश्वस्यैव सर्वत्वा

ब्रा
अ
२४

यद्बहुरूपा भवन्ति तस्माद्बहुरूपाः पशवो नानारूपा भवन्ति तस्मान्नानारूपाः प
शवः ३ ब्राह्मणम् ७ यत्त्रिस्तोऽनुष्टुभो भवंति तस्मादश्वस्त्रिभिस्तिष्ठंस्तिष्ठति
यच्चतस्रो गायत्र्यस्तस्मादश्वः सर्वैः पद्भिः प्रतिदधत्पलायते परमं वा एतच्छ
दाययद्यदनुष्टुप् परमोऽश्वः पशूनां परमस्त्रिवृत्स्तोमस्तोमानां परम एवैनं प
रमतां गमयति १ शाक्वर्यः पृष्ठं भवन्ति अन्यदन्यच्छन्दोऽन्येऽन्ये हि स्तोमाः क्रियं
ते यच्छक्वर्यः पृष्ठं भवन्त्यश्वस्यैव सर्वत्वाय २ एकविंशो मध्यममहर्भवति
असौ वा आदित्य एकविंशः सोऽश्वमेधः स्वेनैवैनं स्तोमेन स्वायां देवतायां प्रति २४
ष्ठापयति ३ वामदेव्यं मैत्रावरुणसाम भवति प्रजापतिर्वै वामदेव्यं प्राजाप

त्योष्ठः स्वेनैवैनं देवतया समर्द्धयति ४ पार्थुरश्मं ब्रह्मसाम भवति रश्मिना वाश्व॰
श्वो यत इष्ट॰॰ रो वाश्वस्थो यतनाय्यता प्रतितिष्ठति ५ रो पराव तं गन्तोर्यत्पार्थुरश्मं ब्र
ह्मसाम भवत्यश्वो श्वैव धृत्यै ५ संकृत्यच्छावाकसाम भवति उत्सन्नयज्ञ इव वा ए
ष यदश्वमेधः किं वा हि तेन स्यात् क्रियते किं वा न यत्संकृत्यच्छावाकसाम भवत्यश्वस्यै
व सर्वत्वाय सर्वस्तोमोतिरात्र उत्तममहर्भवति सर्वं वै सर्वस्तोमोतिरात्रः सर्वम
श्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुध्यै ६ एकविंशाग्निर्भवति एकविंशास्तोमाः
सम्मृढ्ढंते य एकविंशातिरिष्ट्युपाय यथा वा ऋषभा वा वृषाणो वा संस्फुरन्नेवैव
स्तोमाः सम्मृढ्ढंते यदेकविंशास्तान्यत्समर्प्यय दार्तिमार्छेद्यजमानो हन्येतास्यय

न्तः ७ द्वादशएवाग्निस्यात् एकादशयूपायद्द्वादशाग्निर्भवतिद्वादशमासाः सं
ब्रा वत्सरः संवत्सरमेवयज्ञमाप्नोतियदेकादशयूपाद्विराड्वाएषासंमीयतेयदे
अ कादशिनीतस्यैएकादशस्तनमेवास्यैस्रुग्दुहएवैनामन्नेन ८ तदाहुःयद्द्वाद
२५ शोग्निःस्यादेकादशयूपायथास्थूरिणायायात्तादृक्तदित्येकविंशएवाग्निर्भव
त्येकविंशस्तोमएकविंशतिर्यूपास्तद्यथाप्रतिष्ठिभिर्यायात्तादृक्तत् ९ शि
रोवाएतद्यज्ञस्ययदेकविंशः योवाअश्वमेधेत्रीणिशीर्षाणिवेदशिरोहराज्ञो
भवत्येकविंशोग्निर्भवत्येकविंशस्तोमएकविंशतिर्यूपाएतानिवाअश्वमेधे २५
त्रीणिशीर्षाणितानियएवंवेदशिरोहराज्ञांभवतियावाअश्वमेधेनिस्वःकञ्ज

द्वोवेदकऊरुराज्ञोभवत्येकविंशोऽग्निर्भवत्येकविंशास्तोमएकविंशातिर्ध्वया
पतावाअस्यमेधेयेतिस्व:कऊदस्रायएवंह्वेदकऊरुहाराज्ञोभवति ९ ब्राह्मणम्
८ ॥ सर्वाभ्योह्वैदेवताभ्योऽश्वआलभ्यते यत्प्राजापत्यंकुर्याद्यादेवताअपिभा
गास्ताभागधेयेनसमर्धयेच्छादंदद्भिरवंकांदेनमूलैरित्याज्यमवदानाकृत्वाअ
त्वाख्यायंदेवताभ्यआहुतीर्जुहोतियाएवंदेवताअपिभागास्ताभागधेयेनस्
समर्धयत्यरण्ये ·· व्यान्द्वत्वाद्यावापृथिव्याअनमामाहुतिंजुहोतिद्यावापृथि
व्योर्वैसर्वादेवताःप्रतिष्ठितास्ताएवैतत्प्रीणातिदेवासुराःसंयत्ताआसन् १ ते
ब्रुवन् अग्नयेस्विष्टकृतोऽपमस्यवयमस्हरमस्हरामहैतेनास्कराभिमविष्यामइति

तेलोहितमुदहरन्नात्मभ्यामभिभूत्यैयत्स्विष्टकृतोलोहितंजुहोत्यात्मभ्यामभि
ब्रा भूत्यैभवत्यात्मनापरास्यद्विषन्भ्रातृव्योभवतियएवंवेद २ गोमृगकण्ठेनप्रथमा
ग्र माहुतिंजुहोतिपशवोवैगोमृगारुद्रःस्विष्टकृत्पशुभिरेवरुद्रादन्तर्दधातितस्माद्यत्रै
२८ षास्यमेयआहुतिर्हूयतेनतत्ररुद्रःपशूनभिमन्यते ३ नेवअश्वशफेनद्विती
यामाहुतिंजुहोतिपशवोवाएकशफारुद्रःस्विष्टकृत्पशुभिरेवरुद्रादंतर्दधाति
26 तस्माद्यत्रैषास्यमेयआहुतिर्हूयतेनतत्ररुद्रःपशूनामन्यते ४ अयस्मयेन
नवरुणात्तृतीयामाहुतिंजुहोति आयास्याह्वैप्रजारुद्रःस्विष्टकृत्प्रजा २८
पकरुद्रादन्तर्दधाति तस्माद्यत्रैषास्यमेयऽआहुतिर्हूयतेनतत्ररु

द्रः प्रजा अभिमन्यते ५ ब्राह्मणम् २ ॥ सर्वेषु वै लोकेषु मृत्यवोन्वायत्तास्ते-
भ्यो यदाहुतीर्न जुहुयाल्लोके लोक एनं मृत्युर्विन्देद्यन्मृत्युभ्य आहुतीर्जुहोति
लोके लोक एव मृत्युमपजयति १ तदाहुर्यदमुष्मै स्वाहामुष्मै स्वाहेति जुहु-
त्सवत्तीत बहु मृत्युममित्रं कुर्वीत मृत्यव आत्मानमपिदध्यादिति मृत्यवे स्वाहेत्ये-
कस्मा एवैकामाहुतिं जुहोत्येको वा अमुष्मिंल्लोके मृत्युरशनायैव तमेवामु-
ष्मिंल्लोके पजयति २ ब्रह्महत्यायै स्वाहेति द्वितीयामाहुतिं जुहोति अमृत्यु-
र्ह वा अन्योन्य ब्रह्महत्यायै मृत्युरेष ह वै साक्षान्मृत्युर्यद्ब्रह्महत्या साक्षादेव मृ-
त्युमपजयति ३ अर्धप्रपाठकः ५९ ॥ एता ह वै सुंडिम`` दन्यः ब्रह्महत्या

ब्रा अ २८

ये प्रायश्चित्तिं विदांचकार यद्ब्रह्महत्याया आहुतिं जुहोति मृत्युमेवाहुत्या तर्प्य
यित्वा परिपाणं कृत्वा ब्रह्मघ्ने भेषजं करोति तस्माद्यस्यैषाश्वमेथ आहुति
र्हूयतेऽपि योस्यापरीषु प्रजायां ब्रह्मणं हन्ति तस्मै भेषजं करोति ४ ब्राह्म
णम् ९॥ अश्वस्य वा आलब्धस्य मेथ उदक्रामत् तदश्वस्तोमीयमभवद्यद
श्वस्तोमीयं जुहोत्यश्वमेव मेथसा समर्द्धयति १ आज्येन जुहोति मेधो वा आ
ज्यं मेधोऽश्वस्तोमीयं मेथसैवास्मिंस्तन्मेधं दधात्याज्येन जुहोत्येतद्वै देवानां
प्रियं धाम यदाज्यं प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्द्धयति २ अश्वस्तोमीयं हुत्वा २८
द्विपदा जुहोति अश्वो वा अश्वस्तोमीयं पुरुषो द्विपदा द्विपाद्वै पुरुषो द्विप

27

तिष्ठत्वदेनं प्रतिष्ठयासमर्द्धयति २ तदाहुः अश्वस्तोमीयं पूर्वं होतव्यां ३ द्विप
दा३ इति पशवो वा अश्वस्तोमीयं पुरुषो द्विपदा यदश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा
जुहोति तस्मात्पुरुष उपरिष्टात्पशूनधितिष्ठति ४ षोडशाश्वस्तोमीयाञ्जुहो
ति षोडशकला वै पशवः साय पशूनां मात्रा पशूनेव मात्रया समर्द्धयति यकनी
यसीर्वा भूयसीर्वा जुहुयात्पशून्मात्रया व्यर्द्धयेत्षोडशकला वै पशवः साय
पशूनां मात्रा पशूनेव मात्रयात्म प्रतिष्ठायैव वै तद्द्विपदा उत्तमा जुहोति प्रतिष्ठा
वै द्विपदाः प्रत्येव तिष्ठति जुम्बकाय स्वाहेत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति वरु
णो वै जुम्बकः साक्षादेव वरुणमवयजते शुक्लस्य खलतेर्विक्लिधस्य पिङ्गाक्ष

ब्रा स्यमूर्द्धनिजहात्येतद्विद्वान्कामस्यहवा ऽ अप्रिणोवद्वाकामभवयजते ५ द्वादशब्र
प्र ह्मौदनानुत्थायनिर्वपतिद्वादशभिर्वेष्टिभिर्यजेतेतदाहुर्यायज्ञस्यवाप्तनरूप
२८ यदिष्टयायदिष्टिभिर्यजेतायज्ञनाकं ऽ येनयज्ञः स्यात्पापीयांस्तस्मायातया
मानिवाप्तनदीजानस्यछंदांऽसिभवन्तितानिकिमेतावदाश्चप्रयुंजीतसर्वा
28 वैसंऽस्थितेयज्ञेवागाप्यतेसाजामायातयाम्नीभवति कृतेवर्हिभवत्यप्रऊ
छ्रूतावागेवयज्ञस्तस्मान्नप्रयुंजीतेति ६ द्वादशैवब्रह्मौदनानुत्थायनिर्वपेत्
प्रजापतिर्वाऽनुदनः प्रजापतिः सं॰ प्रजापतिर्यज्ञः संवत्सरमेवयज्ञ २८
माप्नोत्युपनामुकउपनयज्ञोभवतिनपापीयान्भवति ७ ब्राह्मणम् ११॥

एषवैशम्भूर्नामयज्ञः यद्वैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेवशम्भूतंभवति १ एषवैविभ्वा-
नामयज्ञः यद्वैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेवविभूतंभवति २ एषवैविष्टिर्नामयज्ञः
यद्वैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेवव्याष्टंभवति ३ एषवैविधृतिर्नामयज्ञः यद्वैतेनय
ज्ञेनयजन्तेसर्वमेवविधृतंभवति ४ एषवैव्याहृतिर्नामयज्ञः यद्वैतेनयज्ञेनय
जन्तेसर्वमेवव्याहृतंभवति ५ एषवाऊर्जस्वान्नामयज्ञः यद्वैतेनयज्ञेनयजन्ते
सर्वमेवोर्जस्वद्भवति ६ एषवैपयस्वान्नामयज्ञः यद्वैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेव
पयस्वद्भवति ७ एषवैब्रह्मवर्चसीनामयज्ञः यद्वैतेनयज्ञेनयजन्तेसर्वमेवब्रा
ब्रह्मणाब्रह्मवर्चसीजायते ८ एषवाअतिव्याधीनामयज्ञः यद्वैतेनयज्ञेनयजं

ब्रा
प्र
२९

नश्राराजन्येतिव्याधीजायते ९ एषवैदीर्घानामयज्ञःयएतेनयजन्तेनयजंतआदी
र्घारण्यंजायते १० एषवैलक्ष्मिनीनामयज्ञःयएतेनयजन्तेनयजन्तेसर्वमेवलक्ष्मिमं
भवति ११ एषवैप्रतिष्ठानामयज्ञःयएतेनयजन्तेनयजन्तेसर्वमेवप्रतिष्ठितंभ
वति १२ ब्राह्मणम् १२ ॥ अथातःप्रायश्चित्तीनांयज्ञ खडवाङ्स्कंदेद्वाय
व्यंपयोन्ननिर्वपद्वायुर्हिरेतसांविकर्ताप्राणोहैवायुःप्राणोहिरेतसांविकर्ता
रेतस्मैवास्मिंस्तद्दतोदधाति १ अथयदिस्वामोहिंदेत् पौष्णंचरुमनुनिर्वपेत्
षावैपशूनामीष्टेसयस्यैवपशावायःपशूनामीष्टेनमेवैनत्प्रीणात्यगदाहिव २९
भवति २ अथयद्यदन्तामयोविंदेत्वैश्वानरंद्वादशकपालंमृमिकपालंघ्र

29

रोडाशमन्न निर्वपेद्दियं वैश्वानरं इमामेवैनत्प्रीणात्यगदो हैव भवति ३ अथ यद्य
क्षामयो विंदेत् सौर्यं चरुमन्त्र निर्वपेत्सूर्यो वै प्रजानां चक्षुर्यदा ह्येवैष उदेत्य
थेदं सर्वं चरति चक्षुषैवास्मिंस्तच्चक्षुर्दधाति स यच्चक्षुर्भवति चक्षुषा ह्ययमेव
मात्मा चरति ४ अथ यद्युदके म्रियेत वारुणं यवमयं चरुमन्त्र निर्वपेद्वरुणो वा
एतं गृह्णाति योऽप्सु म्रियते स यैवैनं देवता गृह्णाति तामेवैनत्प्रीणाति सास्मै
प्रीतान्यमालभायोत्तमन्यते तयोत्तमन्तमालभवै स यद्यवमयो भवति वरुणा
ह्ियवाः ५ अथ यदि नश्येत त्रिहविषमिष्टिमन्त्र निर्वपेद्द्यावापृथिव्यमेकक
पालं स्वरोडाशं वायव्यं पयः सौर्यं चरुं यद्वै किंचन ···· स्पन्नैरेव तद्यावापृथि

वीन पश्यति न ह्वाग्रुरुपवात्यादित्याभितपति नैनाभ्यो देवताभ्यः कृते किंच न पश्यति
श्री सैषा पथ्य गेव न ष्टवेदनी मयधस्यासम्यनन्नशेपे देनयैवयजे मानु हैव न हिंदाराय
अ यद्यमिन्नाग्रस्वेवेदिरन्यदिवांत्स्त्रियेत यदिवाप्सन्यमानीयप्रोक्षेस्रः सैव तत्र प्रा
३. यश्चित्तिः ५ ब्राह्मणम् १३ ॥ प्रजापतिरकामयत सर्वान्कामानाप्नुयां सर्वा
व्याष्टीर्व्य॰॰वीयेति स एतमश्वमेधं त्रिरात्रं यज्ञक्रतुमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत ते
नेष्ट्वा सर्वान्कामानाप्नोति सर्वा व्याष्टीर्व्यश्नुते सर्वान्ह वै कामानाप्नोति सर्वा व्य
ष्टीर्व्यश्नुते योऽश्वमेधेन यजते १ तदाहुः कस्मिन्नृतावभ्यारभेत इति ग्रीष्मेऽभ्यारभ ३.
तेत्यु हैक आहुर्ग्रीष्मो वै क्षत्रियस्यर्तुः क्षत्रिययज्ञ उ वा एष यदश्वमेध इति २ ॥

तद्धैव वसन्त एवाभ्यारभेत वसंतो वै ब्राह्मणस्यर्तुर्य उ वै कश्च यजते ब्राह्मणीभू
येवैव यजते तस्माद्वसन्त एवाभ्यारभेत ३ सा यासौ फाल्गुनी पौर्णमासी भवति
तस्यै पुरस्तात्षडहे वा सप्ताहे वर्त्विज उपसमायन्त्यध्वर्युश्च होता च ब्रह्मा चोद्गाता
चैतान्वा अन्वन्या ऋत्विजः ४ तेभ्योध्वर्युश्चातुष्प्राश्यं ब्रह्मौदनं निर्वपति तस्योक्तं
ब्राह्मणं चत्वारः पात्र्यश्चतुरोंजलीश्चतुरः प्रसृतान्द्वादशावियं द्वादश मासाः सं
वत्सरः सर्वं संवत्सरः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै ५ तमेते चत्वा
र ऋत्विजः प्राश्नन्ति तेषामुक्तं ब्राह्मणं तेभ्यश्चत्वारि सहस्राणि ददाति सर्वं वै सह
स्रं सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै चत्वारि च सुवर्णानि शतमानानि

हिरण्यानि तस्मा एवोक्तं ६ अथास्मा अश्वं निर्णिक्तं प्रतिमुंचन्नाचनियन्ति तेजो वै शुक्रम
ब्रा मृतमिति तेजो वै शुक्रममृतं हिरण्यं तेज एवास्मिं शुक्रममृतं दधात्याशुभ्यामा
अ ३९ शुर्मे पाहीत्याशुरेवास्मिन्दधात्यथैनमाह वाचं यच्छेति वाग्वै यज्ञो यज्ञस्यैवाभ्या
रंभाय ७ चतस्रो जाया उपक्लृप्ता भवन्ति महिषी वावाता परिवृक्ता पालागली
सर्वा निष्किण्योऽलंकृता मिथुनस्यैव सर्वत्वाय ताभिः सहाग्न्यगारं प्रपद्यते पूर्वे
याद्वारा यजमानो दक्षिणया पत्न्यः ८ सायमाहुत्यां हुतायां जघनेन गार्ह
पत्यमुदङ्ङ्वावातया सह संविशति न देवपीतराः संविशन्ति सोऽन रोहूत्र संवर्त ३९
मानः शेते तेनैव तपसा स्वस्ति संवत्सरस्योदृचं समश्नवा इति ९ प्रातराहुत्याः

हुतायां अध्वर्युः पूर्णाहुतिं जुहोति सर्वं वै पूर्णं सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्याव
रुध्यै तस्यां वारेण वाचं विसृजन्ते वरं ददामि ब्रह्मण इति सर्वं वै वरः सर्वमश्वमेधः स
र्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुध्यै ९ अथ योस्य निष्कः प्रतिमुक्तो भवति तमथर्व्ववेदेदा
त्याथर्व्ववेदमृतमायुर्वा तं यन्नेमृतं ह्यायुर्हिरण्यं १० अथाग्निर्यमिष्टिं निर्वप
ति पथ्यां स्वस्तिकामाय यन्तमुखेस्य नाकं वरायाथोग्निमुखा वै सर्वा देवता सर्वैका
मायग्नमुखस्याश्वमेधमुखेन सर्वान्देवान्प्रीणाति सर्वान्कामानाप्नुवानीति ११
तस्मै पंचदशसामिधेन्यो भवन्ति पंचदशो वै वज्रो वज्रेणैवैनद्वीर्येण यजमानः
पुरस्तात्पाप्मानमपहन्ति वीर्यं वा आज्यभागौ पाप्मा वै वृत्रः पाप्मनो पहत्या अ

ब्रा
ग्र
३२

ग्निर्मूर्द्धादिवःककुद्वोयत्तस्यरजसस्थनेजनेत्वपाङ्स्युद्दविषोयाज्यानुवाक्येमूर्द्ध
न्वन्याभवतिसहत्वनैषद्वैमूर्द्धायएषतनपत्येनक्षैवावरुध्याअथयत्तस्वदनीस
देवाद्यरुतंथेद्विराजोमैयाज्येसर्वदेवत्यंवाएतच्छंदोयद्विराड्सर्वैकामाअस्यमे
येसर्वान्देवान्प्रीत्वासर्वान्कामानाप्नवानीतिहिरण्यंदक्षिणासुवर्णाङ्मान
मानंनस्योङ्कंब्राह्मणम् १२ अथयोस्मींनिर्द्वपतिपृथ्वीवैपथीनामधिपतिर
स्यायैवैनत्स्वस्त्ययनंकरोत्यथोयइयंविपूषेमामेवास्माएतत्रेत्रीकरोतिन
स्याहिनार्तिरत्निनक्षालायमियमधन्नोपायतीमामेवास्माएतत्रेत्रीकरोति ३२
रक्षनसेसमदस्मामियेन्योभवन्ति समदमोवैप्रजापतिःप्रजापतिरस्मैमये

स्वमेधस्यैवाग्नेरुपयन्त्याज्यभागौ यजमानस्यैवतद्वैचक्षुषी एषंस्तवज्रोते ह्ययंपथ
स्थः परिपन्थिब्रवस्यैतदुपाꣳशु हविषो याज्यानुवाक्ये त्रनवन्त्यौ भवति प
थन्वत्यन्या वीर्यं वै त्रंतद्वीर्यमस्यान्तस्यै वीर्यस्यावरुध्या अथ यत्पथन्वत्यस्यायैवै
तन्नस्यपयनेकरोत्युपाꣳशु हविर्भौतयाज्ये वा अग्ना अग्न्युपवाग्वै प्रजापतिः प्रजापतिर्य
मेधे स्वमेधस्यैवाग्नेवास्तः शान्तं दद्दिणानाꣳ रूपं वा पत्न्यस्त्रु हृष्यस्य यज्ञा स्मस्तस्मा
द्यमेव कं च स्वावासस्समाहुः कोन्वयमिति रूपसमृद्धो हि भवति रूपेणो हैनꣳ स
मर्द्धयति शान भवति शानाद्वै रेवेन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते १५ ब्राह्मणम् ४ ॥ प
तस्मान्नायमानायां भ्रूष्वंनित्को दानयन्ति यस्मिन्सर्वाणि रूपाणि भवति यो वाज

ब्रा
अ
३३

वसमृद्धः सहस्रार्हः पूर्वेद्युर्यो दक्षिणा यां धुर्यं प्रति धुर १ तद्यन्त्सर्वं रूपो भवति स
र्वं वैरूपं सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुध्या अथ यज्जवसमृद्धो वी
र्येण वैजवो वीर्यस्याप्त्यै वीर्यस्यावरुध्या अथ यत्सहस्रार्हः सर्वं वै सहस्रं
सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुध्या अथ यत्पूर्वो पष्ठवाडपरिमिते
वीर्यमभिवर्द्धते यत्पूर्वो परिमितस्यैव वीर्यस्यावरुध्या अथ यद्दक्षिणा
यां धुर्यं प्रति धुर पष्ठवा पष्ठय पष्ठत पतिनवा पवं कश्चन शक्ति प्रति रेतस्यै
॰॰ वरुध्यै २ तदु होवाच भाल्लवेयः द्विरूप एषवै घोषः स्यात्कुल्माषाङ्गः ३३
प्रजापतेर्वा एषो ॰॰ समभवद्विरूपं वा इदं च वाङ्मनः शुक्लं चैव कृष्णं च तदेनं

सेनरूपेणसमर्द्धयतीति २ अथहोवाचसात्ययज्ञिः त्रिवृत्प्रपदैर्वैमोघः स्यात्तस्यकु
सः पर्वाहः शुक्लोपराद्धः कनिकाजिः पुरस्तात्तयत्कृष्णः पर्वाहो भवतियदे
वेदंकृष्णम″ स्तदस्यतदपयच्छुक्लोपराद्धोयदेवेदं शुक्लम″ स्तदस्यत
दथयत्कनिकाजिः पुरस्तात्ताकनीनकामपवर्द्धपसमृद्धोतोयतमोस्योपकु
लेनबहुरूपोवाहविरूपोवात्रिवृद्रूपोवाकनिकाजिस्तमालभेतजवेनचेवम
मृद्धः स्यात् ४ यतस्यैनेपुरस्ताद्दलिनारउपल्कभामवन्तिराजपुत्राः कवचिनः श
तंराजन्यानिषंगिणः शतं सूतग्रामण्यांदग्रपार्षिणः शतंदासात्रसंग्रहीतृणां
पुत्रादंडिनः शतमधशतंनिरष्टेनिर″ णांयास्मिन्त्तेनमपिसृज्यरक्तान्नि ५ अथ

ब्र
ग्र
३५

सावित्रीमिष्टिं निर्वपति सवित्रे प्रसवित्रे द्वादशकपालं पुरोडाशं सविता वै प्रस
विता सविता म इमं यज्ञं प्रसुवादिति ६ तस्यै पंचदश सामिधेन्यो भवन्ति वार्त्र
घ्नावाज्यभागौ य इमा विश्वा जातानीत्या देवो यातु सविता सुरत्न इत्युपांशु हविषो
याज्यानुवाक्ये विराजौ संयाज्ये हिरण्यं दक्षिणा सुवर्णं शतमानं तस्योक्तं ब्रा
ह्मणम् ७ तस्यै प्रयाजेषु तायमानेषु ब्राह्मणो वीणागाथी दक्षिणत उत्तरमन्द्रा
मुदाघ्नंस्तिस्रः स्वयंसंभृता गाथा गायतीत्ययजतेत्यददादिति तस्योक्तं ब्राह्मणं ८
अथ द्वितीयां निर्वपति सवित्र आसवित्रे द्वादशकपालं पुरोडाशं सविता वा आस ३५
विता सविता म इमं यज्ञमासुवादिति ९ कां ३ स्यार्द्धं ४९ तस्यै सप्तदश सामिधेन्यो भवन्ति

सहंतावाज्यभागौसदेवावरुणयेहवींषियानिदेवसवित्रिनः सद्यानोदेवः सवितासहा
वेस्नपाङ्स्त्वहहविषोयाज्यानुवाक्येअनुष्टुभौसंयोज्यसृजतङ्हिरण्यंदक्षिणापनाना
रूपतायायथोउत्क्रमायानपक्रमायशतमानंभवतिशतायुर्वैपुरुषः शतेंद्रि
यआयुरेवेंद्रियंवीर्यमात्मन्धत्ते १ तस्यैप्रयाजेष्वितायमानेषुब्राह्मणोवीणा
गाथीदक्षिणतउत्तरमंद्राउदाघ्नंस्तिस्रः स्वयङ्संभृतागाथागायतीत्ययजत
त्यददादितितस्योक्तंब्राह्मणम् १ अथरत्नीयांनिर्वपतिसवित्रेसत्यप्रसवाय
द्वादशकपालंपुरोडाशमेषहवैसत्यः प्रसवोयः सवितुः सत्येनमेप्रसवेतेन
यज्ञंप्रसुवादिति १ तस्यैसप्तदशैवसामिधेन्योभवन्ति॥अपिमंतावाज्यभागौ

वीर्यं वै रयिर्वीर्यस्यैवावरुध्या आविश्वदेवं सत्पतिं न प्रमिये सवित्र
ब्रा दं॰॰ स्य न दिप्सपाः स्वद्व विधोयाज्यानुवाक्ये नित्ये संयाज्ये नेयत्त पश्चाद्यानीति।
ब्र ष्टुभ एव याजन्नतः प्रतितिष्ठति त्रिष्टुभो भवन्तीन्द्रियं वै वीर्यं त्रिष्टुबिन्द्रियस्यैवाव
३५ रुध्यै हिरण्यं दक्षिणा सुवर्णं शतमानं तस्योक्तं ब्राह्मणम् २३ तस्य प्रयाजेष्विज्य
मानेषु ब्राह्मणो वीणागाथी दक्षिणत उत्तरमन्द्रामुदाघ्नंस्तिस्रः स्वयं सं
भृता गाथा गायतीत्ययजतेत्यददादिति तस्योक्तं ब्राह्मणम् २४ एतस्यां सं
स्थितायामुपोत्थायाध्वर्युश्च यजमानश्चाश्वस्य दक्षिणे कर्ण आजपतो विभूर्मा ३५
त्रा प्रभूः पित्रेति तस्योक्तं ब्राह्मणमथैनमुदंचं प्रांचं प्रसृजतः एषा होमयेषां देव

मनुष्याणां दिग्यदुदीचीप्राची स्वायामेवैनं तद्दिशियशसो नवैश्व आयतने प्रतिष्ठि
तोरिष्यत्यरिष्ठे ९ सग्राहदेवा आशापालाः एतदेवेभ्योश्वमेधयशोऽतिन८ रक्ष
तेन्दुकामा उषा आशापाला अथैते देवा आप्याः साध्यामहनक्षमेत ३ उ मयेदे
देवमनुष्याः अप्रत्यवर्तयन्तः संवत्सर ९ रक्षन्ति तद्यन्न प्रत्यावर्तयंते एष वा प
षयएषतपतिक उह्येतमर्हति प्रत्यावर्तयितुं यद्धोनं प्रत्यावर्तयेयज्ञः परागेवेद
उसर्वं ९ स्यात्तस्मादप्रत्यावर्तयन्तो रक्षन्ति ९ सग्राहाशापालाः येवा एतस्यो
ह्वंगामिष्यन्ति राष्ट्रं नेभविष्यन्ति राजानोभविष्यत्यभिषिचनीया अथयएत
स्योदवं नगामिष्यंत्यराष्ट्रं नेभविष्यन्ति राजानोभविष्यन्ति राजन्याविशोनभिषे

वनीयास्तस्मान्मा॰॰ मदनस्तात्वाहैवैनमुदकान्निरुंधीथं बडवाश्वमेतेयथब्राह्म
ब्रा ण्जातमुपनिगच्छेत ततनत्वच्छेत ब्राह्मणाः किंयसूयमस्वमेधमस्त्विच्छेतिनेयेन वि
अ
३८ सुर्जिनीयानतान्हैर्वाश्वमेधः सर्वमेधेन वेदयो ब्राह्मणाः सन्नसमेधस्यान
वेद सो ब्राह्मणो ज्येय एव सपानं करवाथ खादन्निवपाथो यत्किंच जनपदे कृता
न्नं सर्वं वसन्तं तेषां रथकार ऊल एव वो वसति सह॰॰ ममायतनमिति ६
ब्राह्मणम् ५ ॥ द्वितीयप्रपाठकः समाप्तः ॥ कांडी १३ ॥ प्रजापतेश्चंदक्षिणे
नवेदिं हिरण्मयं कशिपूपस्तृणाति तस्मिन्होतोपविशाति दक्षिणान होतारं हिर ३८
ण्मये कूर्चे यजमानो दक्षिणतो ब्रह्मवोद्गातावहिरण्मयोः कशिपुनोः पुरः स्तात्

त्पट्टुः ध्वर्युर्हिरण्मये वा कूर्चे हिरण्मये वा फलके १ स उपविष्टेष्वध्वर्युः संप्रेष्यति हो
तर्भूतान्याचक्ष्वैतेष्वधि यजमानमध होति संप्रेषितो होताध्वर्युमामंत्रयते परिप्ल
वमाख्यानमाख्यास्यन्नध्वर्यविति हवै होतरित्यध्वर्युः २ मनुर्वैवस्वतो राजेत्याह त
स्य मनुष्या विशस्त इम आसत इत्यश्रोत्रिया गृहमेधिन उपसमेता भवन्ति तानुपदि
शत्यृचो वेदः सोयमित्यृचां सूक्तं व्याचक्षाण इवानुद्रवेद्वीणागणगिन उपसमेता
भवंति तानध्वर्युः संप्रेष्यति वीणागणगिन इत्याह पुराणैरिमं यजमानं राजभिः
साधुकृद्भिः संगायतेति तं ते तथा संगायंति तद्यदेनमेवं संगायंति पुराणैरेवैन
न्तद्राजभिः साधुकृद्भिः सलोकं कुर्वंति ३ संप्रेष्याध्वर्युः प्रक्रमाञ्जुहोति अन्वाहा

श्री
ब्र
३८

37

र्येषवनेवाश्वस्यावपदंपरिलिख्यप्रतरथाश्वनत्राहद्भवति पूर्वाह्णेवस्थितेः य
सावित्र्यापवेष्टिः पुरस्तादनुद्रुत्यस्यदेवहूयाणाण्हवनीज्जुहोत्यथसायंधृतिषुहूय
मानेषुहूयमानासुराजन्योधीवीणागाथीदक्षिणातउत्तरमंद्रामुदा॰॰घ्निस्त्वःस्व
यं॰संभृतागाथागायतीत्ययुध्यतेत्यमुं॰संग्राममजयदितितस्योक्तंब्राह्मण
५ अथश्वोभूतेद्वितीयेहन्नेवमेवैतास्सावित्रीष्टिरिष्टिषुसं॰स्थितासेषोवा
हृदयर्यविति हवैहोतरितिसेवाध्वर्युर्य्यमोहैवस्वतोराजन्याहृतस्यपितरो॰॰ श
स्तइमआसतइतिस्थविराउपसमेताभवन्तितानुपदिशतियजूं॰षिवेदःसो॰ ३८
यमितियजुषामनुवाकंव्याचक्षाणइवानुद्रवेदेवमेवाध्वर्युःसंप्रेष्यतिनप्रक्र

मांज्जुहोति ६ अथतृतीयेहन् एवमेवैताभिरिष्टिभिःसंस्थिताभिरेषावाहृदध्वर्य्यवि
तिहवैहोतरित्येवाध्वर्य्युर्वरुणआदित्योराजेत्याहतस्यगंधर्व्वाविशस्तइमआस
तइतियुवानःशोभनाउपसमेताभवन्तितानुपदिशत्यथर्व्वाणोवेदःसोयमित्य
थर्व्वाणामेकंपर्वव्याचक्षाणइवानुद्रवेदेवमेवाध्वर्य्युःसंप्रेष्यतिनप्रक्रमान्जु
होति ७ अथचतुर्थेहन् एवमेवैताभिरिष्टिभिःसंस्थिताभिरेषावाहृदध्वर्य्यविति
हवैहोतरित्येवाध्वर्य्युःसोमोवैष्णवोराजेत्याहतस्याप्सरसोविशस्ताइमाआस
तइतियुवतयःशोभनाउपसमेताभवन्तितानुपदिशत्यंगिरसोवेदःसोयमित्यं
गिरसामेकंपर्वव्याचक्षाणइवानुद्रवेदेवमेवाध्वर्य्युःसंप्रेष्यतिनप्रक्रमाञ्जुहोति ८

ब्रा
अ
३८

अथपंचमेहन्नेवमेवैताइष्टयःसंस्थितास्तेषोवाध्वर्यविति हवैहोतरित्ये
वाध्वर्युरर्बुदःकाद्रवेयोराजेत्याहतस्यसर्पाविशस्तइमआसतइतिसर्पाश्चस
र्पविदश्चोपसमेताभवन्तितानुपदिशतिसर्पविद्यावेदःसोयमितिसर्पवि
द्यायाएकंपर्वव्याचक्षाणइवानुद्रवेदेवमेवाध्वर्युःसंप्रेष्यतिनप्रक्रमान्जुहोति

38

६ अथषष्ठेहन्नेवमेवैताइष्टयःसंस्थितास्तेषोवाध्वर्यविति हवैहोत
रित्येवाध्वर्युःकुबेरोवैश्रवणोराजेत्याहतस्यरक्षांसिविशस्तानीमान्यासत
इतिसेलगाःपापकृतउपसमेताभवन्तितानुपदिशतिदेवजनविद्यावेदःसो ३८
यमितिदेवजनविद्यायाएकंपर्वव्याचक्षाणइवानुद्रवेदेवमेवाध्वर्युःसंप्रेष्य

तिनप्रक्रमाञ्जुहोति ९ अथ सप्तमेऽहन् एवमेवैताभिरिष्टिभिः संस्थिताभिरेवैवा
हृदयध्यं वितिहवैहोतरित्येषध्वर्युः रक्षितो थान्वो राजेत्याह तस्या ह्वरा विशाल्लद
मश्रासतनइतिकुसीदिन उपसमेनाभवन्नितानुपदिशतिमायावेदः सोय
मितिकांश्चिमायांकुर्याद्देवमेवाध्वर्युः संप्रेष्यतिनप्रक्रमाञ्जुहोति १० अ
थाष्टमेऽहन् एवमेवैताभिरिष्टिभिः संस्थिताभिरेवैवाहृदयध्यं वितिहवैहोतरि
त्येवाध्वर्युर्मत्स्यः साम्मदो राजेत्याह तस्योदकेचरा विशस्तइमआसतनइतिम
त्स्याश्च मत्स्यहनश्चोपसमेनाभवन्नितानुपदिशतीतिहासो वेदः सोयमिति
कश्चिदितिहासमाचक्षीतैवमेवाध्वर्युः संप्रेष्यतिनप्रक्रमाञ्जुहोति ११ अथन

ब्रा
अ
३२

वमेहन् एवमेतेनाभिषिक्तःऽसमंऽस्थितानासेघोवाहृदसर्य्यविवितिह्वैवैहोतनरित्थेवाध
र्युंम्नादेयीत्रैपश्यतोराजेन्याहनस्यव्रयाऽसिद्विशाल्लानीमाज्यासतन्दतिब्रया
सिंऽसिवब्रायोद्विह्विकाश्वोपस्मेनाभवन्तिनाञ्जपदिशातिधुराग्रावेदःसोय
मितिकोचित्तुराणामावह्नीवैवमेवाधर्युंःसंप्रेक्ष्यतिनप्रक्रमाञ्ज्ञहोति ११ अथ
दशामेहन् एवमेतेनाभिषिक्तःसमंऽस्थितानासेघोहृदसर्यविवितिह्वैवैहोतनरित्थेवाधर्यु
र्हेमम्नींइन्द्रोराजेन्याह नस्यदेवाद्विशाल्लइमच्यासतइतिश्रोत्रियाश्रप्रतियाहकाउप
समेनाभवंतिनाञ्जपदिशातिसामानिवेदःसोयमितिसाम्नोदशातंब्रूयादेवमेवाध ३१
र्युंःसंप्रेक्ष्यतिनप्रक्रमाञ्ज्ञहोतीति १२ एतन्यरिल्लवंऽसर्वाणिराजन्यावछेसर्वाविशः

सर्व्वान्वेदान्सर्व्वान्देवान्सर्व्वाणिभूतानिसर्व्वेषाꣳहवैसएतेषांराज्यानाꣳसायुज्य
ꣳसलोकतामश्नुतेसर्व्वांसांविशामैश्वर्य्यमधिपत्यंगच्छतिसर्व्वान्वेदानवरुंधे
सर्व्वान्देवान्सर्व्वाणिसर्व्वेषुभूतेषन्ततः प्रतितिष्ठतियस्यैवंविद्विदेनद्वानरिप्लवमा
ख्यानमाचक्षतेयोवैतद्वेदतद्देवसमानमाख्यानंपुनःपुनःसंवत्सरंपरिप्ला
वतेतद्यत्पुनःपुनःपरिप्लवतेतस्मात्पारिप्लवꣳषड्विꣳशांतदशाहानाचक्षेष
ड्विꣳशद्धत्तराबृहतीवाईनाप्रभावोबृहत्यैवास्यैषपस्तनवरुंधे ॥१५ ब्राह्मणम् १॥
संवत्सरेपर्य्यवेतेदीक्षाप्राजापत्यमालभ्येंत्सीदंतीष्टयःउरोहिनस्याग्निश्रयजे
नेत्युहेकआहुःकिमुदीक्षितोयजेतद्वादशादीक्षाद्वादशोपसदस्तिस्रःसुत्यास

ब्रा
अ
यं·

त्रिणवमभिसंपद्यते वज्रो वै त्रिणवः क्षत्रमप्यः क्षत्रꣳ राजन्यो वज्रेण खलु वै क्षत्रꣳ स्पृ
तेन वज्रेणैव क्षत्रꣳ स्पृणोति २ दीक्षणीयायाꣳ सꣳस्थितायां सायं वाविद्विस्पष्टा
यां वीणागणगिन उपसमेता भवन्ति तानध्वर्युः संप्रेष्यति वीणागणगिन इत्याह
देवैरिमं यजमानꣳ संगायतेति ते तथा संगायन्ति ३ अहरहर्वा विविदिस्पष्टायां
अग्नीषोमीयाणामन्ततः सꣳस्थायां परिहितासु वसतीवरीषु तद्यद्देवैर्देवैः सं
गायन्ति देवैर्देवैरेनं तत्सलोकं कुर्वन्ति ४ प्रजापतिनास्कन्त्वास्ह एवमेवाहरहः
परिहितास्वेव वसतीवरीष्वदवसानीयायामन्ततः सꣳस्थितायां तद्यद्देवेन प्र यं·
जापतिना संगायन्ति प्रजापतिनैवैनं तदन्ततः सलोकं कुर्वन्ति ५ एकविंश

40

तिर्य्यूपाः सर्व्वपकाविं॰ श्रात्परन्नयो राज्जुदालोग्निष्टोमो भवति यैतद्दारवा वभि
तः षड्वैत्वा स्वयरश्चात्त्रयरश्चात्स्वद्धू॰ त्वादिशास्त्वय एवेश्चात्त्रयरश्चात्स्वद्ध्रा
लास्त्वय एवेश्चात्त्रयरश्चात् ५ तद्यदेतदेवं यूपा भवन्ति प्रजापतेः प्राणोत्
क्रान्तेश्शरीरं॰ श्वयितुमध्रियत तस्य यः श्लेष्मासीत्तमार्द्धं॰ समभवद्
त्पमध्यतोनसत उदभिनत्स एष वनस्पतिरभवद्रज्जुदालस्तस्मात्स श्लेष्मणः
श्लेष्मणो हि समभवत्तेनैवैनं नन्तद्रूपेण समर्द्धयति तद्यन्तोग्निष्टोमो भवति म
ध्यं वा एतद्यूपानां यदग्निष्टोमो मध्यमेतत्प्राणानां यन्नासिके स्व एवैनं नन्तदायतने
नेदधाति ६ अथ यदापोमयन्नेऊ आसीत् योगान्यः समार्द्धं॰ समभवद्रुस

श्री चक्षुष्ट उदक्रमित्तस्य पक्षवनस्पतिरभवत्पीतदारुस्तस्मात्स ह्वरभिर्गन्त्या हि सममभ
अ वत्तस्मादुज्वलनस्तेजसो हि सममभवन्नैनैवैनं तद्रूपेण समर्द्धयति तद्यत्ता
५१ वभितोक्षिष्ठं भवतस्तस्मादिमे अभितो नासिका चक्षुषी स्य पर्वैनो नदायत
नेदयाति ७ अथ यत्कुं नायामासीत् यो मज्जा तस्माईं समभवद्यश्रोत्रत
उदक्रमित्तस्य पक्षवनस्पतिरभवद्विचेतस्तस्मात्तस्यां तरन्तः सर्वमेव फलमाद्यं भवति
तस्माद्धहारिद्रस्वभवत्तहारिद्रवद्धि मज्जा तेनैवैनं तद्रूपेण समर्द्धयत्यन्तरेपैत
दारवौभवतो बाह्यवैना अग्रं तरे हि चक्षुषी बाहेभ्यो विसपर्वैनासदायुनदया ५१
ति ८ अस्थिभ्य एवास्य खदिरः समभवत् तस्मात्स दारुणो बहुसारो दारुणमिव

ह्यस्थिनेनैवैनं ˙˙ द्रूपेणासमर्द्धयत्यन्तरेबैल्वोभवन्तिबाह्योखादिराअन्तरेहिमजा
नाबाह्याण्यस्थीनिसएवैनंतत्सदायतनेदधाति ६ मांसेभ्यएवास्यपलाशाःस
मभवन् तस्मात्सबहुरसोलोहितरसोलोहितमेवहिमांसन्तेनैवैनंतद्रूपे
णासमर्द्धयत्यन्तरेखादिराभवन्ति बाह्येपालाशाअन्तराणिह्यस्थीनिबाह्यानि
मांसानिसएवैनंतत्सदायतनेदधाति ७ अथयदेकविंशतिर्भवन्त्येक
विंशत्यरत्नयएकविंशोवाएषयएषतपतिद्वादशमासाःपंचर्त्तवस्त्रयइमे
लोकाःअसावादित्यएकविंशःसोश्वमेधएषप्रजापतिरेवमेवंप्रजापतिः
यत्तंकान्त्वंसंसृत्यनाम्निन्नेकविंशतिमग्नीषोमीयान्पशूनालभतेतेषां

ब्रा
ग्र
५२

समानंकर्मेत्येतस्यैवैषःकर्म्म १ ब्राह्मणम् २ ॥ अथप्रातर्गौतमस्यचतुष्टोमेनस्तो
मोभवतितस्यचत्रिवृद्बहिष्पवमानम्पञ्चदशान्याज्यानिद्वादशस्तोमाध्यंदिनःप
वमानःषोडशस्तुष्टानिविंशत्यामार्भवःपवमानश्चतुर्विंशत्यामग्निष्टोम
साम १ तस्यहैके अग्निष्टोमसामवतःसामकुर्वन्तिनाग्निष्टोमोनोक्थ्यइति
वदःतत्तद्यदितथाकुर्युःसार्द्धंस्तोत्रियंशस्त्रासार्द्धमनुरूपंशंसऊर्ध्वं
तरमहंराथन्तरंशस्त्रमग्निष्टोमोयत्तस्तेनेमंलोकम्‥ ति २ एकवि
ंशानिसवनीयाःपशवःसर्वेआग्नेयास्तेषांसमानंकर्मेत्स्यहैकआहुर्द्वे ५२
वैवैतिएकादशिन्यावालभेतयएकादशानेशुकामस्तस्यकामस्याप्त्यै २

42

सꣳस्थितेग्निष्टोमेपरिहृतासुवसतीवरीष्वध्वर्युरन्नहोमांजुहोतितेषामुक्तंब्राह्मणं
प्राणायस्वाहाव्यानायस्वाहेतिद्वादशभिरह्नवाकेर्हीदशमासाःसंवत्सरःस
र्वꣳसंवत्सरःसर्वमश्वमेधःसर्वस्याप्त्यैसर्वस्यावरुध्यै ४ एकविꣳशमथ
ममहर्भवति असौवाआदित्यएकविꣳशःसोश्वमेधःस्वेनैवैनꣳस्तोमेनस्वायां
देवतायांप्रतिष्ठापयतितस्मादेकविꣳशः ५ यद्वेवैकविꣳशएकविꣳशोव
रुषोदशहस्त्याअंगुलयोदशपाद्याआत्मैकविꣳशस्तदनेनैकविꣳशेनात्म
नैनस्मिन्नेकविꣳशेप्रतिष्ठायांप्रतितिष्ठतितस्मादेकविꣳशः ६ यद्वेवैकंवि
ꣳशएकविꣳशोवैस्तोमानांप्रतिष्ठाबहुखलुवाएतदेतस्मिन्नहन्नश्वावचमि

ब्रा
अ
धर

वकर्म क्रियते तद्यदेतदेतस्मिन्नहन्सर्वावदेवं बहुकर्म क्रियते तदेतस्मिन्नेकवि

ंशे प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठितं क्रियत इति तस्माद्वैतदेकविꣳशमहः ७ तस्य प्रा

तः सवनं अग्निं तमन्ये यो वस्वारितिहोतापांकमाज्यꣳ शस्त्वैकाहिकमुपसंहृत्या

ꣳसति यज्ञवाहइति प्रउगं कामो यज्ञवमाधुच्छंदसेतयोरुभयोः कामयोराप्त्यैल्ला

मं प्रातः सवनं ८ अथातो माध्यंदिनꣳ सवनं अतिछंदाः प्रतिपन्मरुत्वतीयस्य

त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशिरमित्यतिष्ठावा एषा छंदसां यदतिछंदा अतिष्ठात्र

स्वमेयो यज्ञानामग्न्यमेयस्यैवाप्त्यै सैषैव त्रिः प्रास्ता त्रिवृत् संपद्यते तेनो तं काम धर

माप्नोति यस्त्रिवृद्दंद्वः सोमस्तमभ्राय इत्यनुचरः पंचपद्वनित्य एकादानानड्का

ह्रिसोमइन्मदेविताससुन्वतोवृक्तबर्हिषइतिपङ्क्तीश्चषट्द्यदाश्चशाखैकाहि
केनिर्विदथानिमरुत्वतीयं ६ अथातोनिष्केवल्यंमहानाम्न्यःपृष्ठंभवन्तिसा
नुरूपाःसप्रगाथाःशा॰स्तिसर्वैर्वैकामामहानाम्नीष्वसर्वैकामाअथमे
येसर्वेषांकामानामाप्त्याइंद्रोमदायवावृधेप्रदेवंब्रह्मणेगातु षाविथेति
पङ्क्तीश्चषट्द्यदाश्चशाखैकाहिकेनिर्विविदंदयाति लक्षंमाध्यंदिनं॰सव
नम् ९ अथातस्तृतीयसवनंअतिछंदावप्रतिपात्तेषदेवस्याभिमदेवं॰स
वितारमोण्योरितिन्तस्यापनदेवब्राह्मणांयन्नूर्वस्याअभित्वादेवसविनरि
त्यनुचरोवानभिप्लुत्येत्रपसुडष्पदेवःसवितादमूनाइतिसाविसंशाखै

ब्रा
अ
४४

काह्निके निविदं दधाति मही द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे इति चतुर्थस्य द्यावापृथि
वीयं शस्त्वैकाह्निके निविदं दधात्यृभुर्विभ्वा वाज इन्द्रो नो अच्छेत्यार्भवं शस्त्वै
कस्त्वैकाह्निके निविदं दधाति को नु वां मित्रावरुणावृतायन्निति वैश्वदेवं शस्त्वै
कस्त्वैकाह्निके निविदं दधातीति वैश्वदेवं ॥ १ ॥ अथात आग्निमारुतं मूर्द्धानं दिवो अ
रतिं पृथिव्या इति वैश्वानरीयं शस्त्वैकाह्निके निविदं दधाति इममू षु वो अति
थिमुषर्बुधमिति नवर्चं जातवेदसीयं शस्त्वैकाह्निके निविदं दधाति तद्य
देकाह्निकानि निविद्धानानि भवन्ति प्रतिष्ठा वै ज्योतिष्टोमः प्रतिष्ठाया अ ४४
प्रच्युत्यै ॥ २ ॥ तस्यैते पशवो भवन्ति अश्वस्तूपरो गोमृग इति पंचदशापर्यं

गयास्तेषामुक्तंब्राह्मणमथैतन्नारण्यान्वसन्तायकपिञ्जलानालभते ग्रीष्माय
कलविंकान्वर्षाभ्यस्तित्तिरीनिति तेषामेवोक्तम् ८३ अथैतानेकविंशतिं
ये चान्तर्मास्य देवताभ्य एकविंशतिमेकविंशतिं पशूनालभत एतावं
ता वै सर्वे देवा यावन्त्यश्चान्तर्मास्य देवताः सर्वे कामा अश्वमेधे सर्वान्देवान्प्री
णाति सर्वान्कामानाप्नवानीति न तथा कुर्यात् ८४ सप्तदशैव पशून्मध्यमे यू
प आलभेत प्रजापतिः सप्तदशः सर्वं सप्तदशः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै स
र्वस्यावरुद्ध्यै षोडश षोडशेनरेखषोडशकलं वा इदं सर्वं सर्वमश्वमेधः
सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै त्रयोदश त्रयोदशारण्यानाकाशेष्वालभेतत्र

योद्वादशमासाः संवत्सरः सर्वं संवत्सरः सर्वमश्वमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरु-
ब्रा
प्र
४५ द्ध्यै ९९ अथ प्रावहिष्पवमानात् अश्वं निष्क्रोदानयन्ति तेन पवमानाय स
र्पंति निस्तोकं ब्राह्मणं स्तेनेवहिष्पवमानेश्वमास्तावमाक्रमयन्ति स यद्यव
वाजिघ्रेद्धिवावर्त्तेत तस्मन्होमेयत्न इति हविद्यानक्तात्याध्वर्युराह होतारमभिहु-
हीति तमेकादशाभिर्होताभिष्टौति ९८ यदक्रंदः प्रथमं जायमान इति त्रिःप्र
थमयात्रिरुत्तमयाताः पंचदश संपद्यन्ते पंचदशो वै वज्रो वीर्यं वज्रो वज्रेणै
वैनद्वीर्येण यजमानः पुरस्तात्पाप्मानमपहत्यैतद्वै यजमानायैव वज्रः प्र ४५
दीयते योस्य स्तृत्यस्तस्मै स्तृत्यै वउपशागाद्भुसनंद्धाज्यर्वोपशागात्परमेयत्नस्य

स्यामिति ७ एतेऽह्नत्यमानोमित्रोवरुणोऽर्यमायुरिन्द्रेणतत्सूक्तमधिगावा
वपतिचतस्त्रिंशाद्याजिनोदेववंद्योरिमहैक एतावंक्षीणाडुरत्नाद्धयति
नेदनायतनेभणवंदयामेत्यथोनेदेकवचनेनवहुवचनंव्यवायामेतिनत
थाऊर्यात्माईमेवसूक्तमावपेडपप्रागाछ्हसनवाज्यर्वोपशागात्पत्स्यंयत्त
यस्यामिति ९ ब्राह्मणम् ३ ॥ एतेऽन्नायदक्षिणाः परिशिष्टंभवतितदाह
ह्वामेत्थिवासह्नूं हिरण्यमित्यस्यायापस्तुणांतितस्मिन्नेनमथिसंजपयन्निस
मैषपस्तुश्च पत्न्यः पान्नेजनेरुदायन्निचतस्रश्चजायाः कुमारीपंचमीवत्वा
रिचशतानामनुत्वरीणां १ निष्ठितेश्च पान्नेजनेश्चमहिषीमस्यायोपनिपाद

ब्रा
श्र
५८

यं तथैनावधिवासेन संप्रोर्णुवंति स्वर्गो लोके प्रोर्णुवाथामिति एष वै स्वर्गो लोको
यत्र पशुꣳ संज्ञपयंति निरायत्यास्य शेपं महिष्युपस्थे निꣳ धत्ते वृषा वाजी
रेतोधा रेतो दधात्विति मिथुनस्यैव सर्वत्वाय २ तयोः शयानयोः अश्वं यजमानोभिम
न्त्रयते ·· अवशुदं धेहीति तं न कश्चन प्रत्यभिमेथति नेद्यजमानं प्रतिप्रतिका
श्चिदसदिति ३ अथाध्वर्युः कुमारीमभिमेथति कुमारि हये हये कुमारि यका
सकौ शकुन्तिकेति कुमारी प्रत्यभिमेथत्यध्वर्यो हये हये ध्वर्यो यकोसकौ शकुन्तक
इति ४ अथ ब्रह्मा महिषीमभिमेथति महिषि हये हये महिषि माता च ते
पिता च ते ग्रं वृक्षस्य रोहत इति तस्यै शतꣳ राजपुत्र्योनुचर्यो भवन्ति नाब्रह्मणो ५८

46

प्रत्यभिमेथन्ति ब्रह्मन्हयेहयेब्रह्मन्माता च ते पिता च तेऽग्रे वृक्षस्य क्रीडत इति ५ अ
थोद्गातारं वावातामभिमेथति वावाते हयेहयेवावाते जर्द्ध्वीमेनामुच्छ्रापयेति
तस्यै शतं राजन्या अनुचर्यो भवन्ति ता उद्गातारं प्रत्यभिमेथन्त्युद्गातर्हयेहय
उद्गातरूर्द्ध्वमेनमुच्छ्रयतादिति ६ अथ होता परिवृक्तामभिमेथति परिवृक्ते
हयेहये परिवृक्ते यदस्या अंहुभेद्या इति तस्यै शतं सूतग्रामण्यां दुहित
रोऽनुचर्यो भवन्ति ता होतारं प्रत्यभिमेथन्ति होतर्हयेहये होतर्यद्देवासो ल
लामगुम्पिति ७ अथ क्षत्ता पालागलीमभिमेथति पालागलि हयेहये पाला
गलि यद्धरिणो यवमत्ति न पुष्टं पशु मन्यत इति तस्यै शतं क्षात्रसंग्रहीतॄणां दु

ब्रा
अ
४८

हितशेतुचर्योभवंतिना:त्तनारंप्रतमभिमेयन्तितन्नर्हयेद्दयेद्दंतंतर्थेद्वरिाणायव
मतिनसुहंबद्रुमन्यतइति ८ सर्वाभिर्वायेषावावः यदभिमेथिकाः सर्वे कामा
अस्यमेयसर्वायाव्वाचासर्वान्कामानाप्नवामेत्स्वत्थापयन्तिमहिषीतनस्ताय
थेतंप्रतिपरान्त्यथेंतरेस्तरभिमतीसूचमन्ततोन्वारुर्दथिक्राव्णोअकारिष
मिति ९ अष्टमप्रपाठकः समाप्तम् ॥ कण्डिकास्‌ ॥ अथयवाप्तेभ्यश्वा
युर्देवनाः क्रामंति मेयज्ञेष्वतांव्वाचंब्बदंतिव्वाचमेवैनतस्तुनतेदेवयज्यायेदे
वतानामनपक्रमाययाचगोमृगोव्वयाभवतियावाजेतूपरेतेअस्यप्रत्यव ४८
यायाहरन्तिनस्यस्यव्वपास्तीतिवदन्तोननतथाऊर्यादस्यस्यैवप्रत्यत्तमेदश्वा

ह्रोद्गातार इतराः ९ एतासु वपासु स्वाहाकृतिभिश्चरित्वा प्रत्यञ्चः प्रतिपरेत्य
सदसि ब्रह्मोद्यं वदन्ति पूर्वया द्वारा प्रपद्य यथाधिष्ण्यमुपविशन्ति १० स
होताध्वर्युं पृच्छति कः स्विदेकाकी चरतीति तं प्रत्याह सूर्य एकाकी चरतीति
११ अथाध्वर्युर्होतारं पृच्छति किं स्वित्सूर्यसमं ज्योतिरिति तं प्रत्याह ब्रह्म
सूर्यसमं ज्योतिरिति १२ अथ ब्रह्मोद्गातारं पृच्छति पृच्छामि त्वा चितये दे
वसखेति तं प्रत्याहापि तेषु त्रिषु पदेष्वस्मीति १३ अथोद्गाता ब्रह्माणं पृच्छ
ति केष्वन्तः पुरुष आविवेशेति तं प्रत्याह पंचस्वंतः पुरुष आविवेशेति १४
एतस्यामुक्तायामुत्थाय सदसोऽधि प्रांचो यजमानमभ्यायन्त्यग्रेण हविर्द्धा

ब्रा ग्र ५८ नेश्वासीनमेत्य यथाभिषुर्नंपर्युपविशंति १६ सहोताध्वर्युंपृच्छतिकास्विदा॥
सीत्पूर्वचित्तिरितितंप्रत्याहद्यौरासीत्पूर्वचित्तिरिति १७ अथाध्वर्युर्होतारंपृ
च्छति काईमारेपिशंगिलेतितंप्रत्याहाजारेपिशंगिलेति १८ अथब्रह्मोद्गा
तारंपृच्छति कत्यस्यविष्ठाःकत्यक्षराणीतितंप्रत्याह षडस्यविष्ठाःशतमक्ष
राणीति १९ अथोद्गाताब्रह्माणंपृच्छतिकोअस्यवेदभुवनस्यनाभिमिति
तंप्रत्याहवेदाहमस्यभुवनस्यनाभिमिति २० अथाध्वर्युर्यजमानःपृच्छति
पृच्छामित्वापरमंतंपृथिव्याइतितंप्रत्याहेयंवेदिःपरोअन्तःपृथिव्याइति ५८
२१ सर्वाग्निर्वा एषावावः यद्ब्रह्मोद्यंसर्वेकामाअस्मिमेयेसर्वयावावास

द्वीन्कामानामवामेति २२ उद्दितेब्रह्मोद्येप्रपद्याध्वर्युर्हिरण्मयेनपात्रेणप्राजा
पत्यंमहिमानंगृह्णंगृह्णातितस्यपुरोरुक्हिरण्यगर्भःसमवर्त्ततायइत्यथास्यपु
रोनुवाक्यास्वभूःस्वयंभूःप्रथमइतिहोताय तानिवषट्कृतेजुहो क्षत्प्रजापति
मितिप्रैषःप्रजापतेनत्वदेतान्यन्यइतिहोतायजतिवषट्कृतेजुहोतियस्तेऽह
त्संवत्सरेमहिमासंबभूवेतिनानुवषट्करोतिसर्वहुतंहिजुहोति २२ ब्राह्म
णं ५ ॥ अथातोव्रपानांहोमःनानैववरेण्यराद्वैस्वदेवस्यव्रपायैद्वैस्वदे
वस्यव्रपायांजुहोत्यांतदग्निनराज्जुहुयादितिहस्माहसत्यकामोजाबाला
द्विष्वैवैसर्वेदेवास्तदेनान्यथादेवतंप्रीणातीति १ ऐन्द्राग्नस्यव्रपायांजुहोत्यां

तदन्वित राज्ञरुयुरिति ह स्माह तं होमाय्यैमानुतंतव्याविद्धाग्नीद्वैसर्व्वेदेवास्त
ब्रा देवैनान्यथादेवनं प्रीणातीति २ कायस्सव्वयायाङ्कुतायांतदन्वित राज्ञरुयु
प्र रितिह स्माह भौलालिः प्रजापतिर्व्वैकः प्रजापतिस्त्ववाअनुसर्व्वेदेवास्तदेवैनान्य
४९ थादेवनं प्रीणातीति ३ एकविंशचात्वर्मास्यदेवताअनुहुत्य एकविं
शतियाहुत्वाप्रवरेयुरिति ह स्माह भाल्लवेयएतावंतो वै सर्व्वेदेवायावत्यश्चा
तुर्मास्यदेवतास्तदेवैनान्यथादेवनं प्रीणातीति ४ नानेववरेयुः इतीन्द्रो
तः शौनकः किम्तन्नवरेरं स्तदेवैनान्यथादेवनं प्रीणातीत्येतदहतेयावाचो ४९
न्यान्वेवातास्थितिः ५ अथहोवाचयाज्ञवल्क्यः सकृदेवप्रजापत्याभिः प्र

चरेयुः सकृद्देवदेवत्याभिस्तद्देवैनान्यथा दिवं प्रीणात्यं जमानायत्तस्मात् स्या
मृत्वेति गुकालनीति ६ द्वा महिमानौ गृह्णात्यश्वमेधे यजेते न पात्रेण प्राजापत्यं
महिमानमनुस्सरं यद्ग्रहं गृह्णाति तस्य ग्रहो रू॰॰ प्राणो वि मिथुनो महिमानाविति विद
र्धिते याज्यानुवाक्ये भवतो यातेया मतायाय षष्ठपद्मैश्चैव वषट्कृते जुहोति यस्ते राजौ
संवत्सरे महिमा संबभूवेति नानुवषट्करोति न स्वाकं ब्राह्मणम् ७ नान्येषां
पशूनां तेदन्या अवद्यन्त्यवद्यन्त्यश्वस्य दक्षिणतोन्येषां पशूनामवद्यन्ति दयाश्ववद्यं
न्त्युत्तरतोऽश्वस्य सलद शाखास्वन्येषां पशूनामवद्यन्ति वैतसशाखास्वश्वस्य ८
तदु होवाच सात्ययज्ञिः दक्षिणत एवाश्वस्य पत्यवदानो दितमिति एवं ह्येवाश्वस्य

ब्रा निरूह्या यज्ञस्तेनांतरिक्षलोकमाप्नोति सर्व्वंस्ताप्नोति रात्र उत्तममहर्भवति सर्व्वं
ग्र थैसर्व्वस्ताप्नोति रात्रः सर्व्वमश्वमेधः सर्व्वस्याप्त्यै सर्व्वस्यावरुध्यै १ तस्य त्रिवृद्ब
५· हिष्पवमाने पंचदशान्याज्यानि सप्तदशो माध्यंदिनः पवमान एकविंशा
नि पृष्ठानि त्रिणव स्तृतीयास्त्रिपवमानस्त्रियस्त्रिंशमग्निष्टोमसामैकवि
ंशान्यस्त्यान्येकविंशाः षोडशी पंचदशी रात्रिस्त्रिवृत्संधिर्यं द्वितीयस्या
ह्नः पृष्ठ्यस्य षडहस्यान्तच्छन्दोमतिरात्रा यत्तेनामुं लोकमाप्नोति १० एक
विंशतिः सवनीयाः पशवः सर्व्व आग्नेया स्तेषां समानेकर्मेत्युहैक आहु
स्त्रतविंशतिन्त्वेवैतानाग्नेयान्नालभेत द्वादशभ्यो देवताभ्यो द्वादशमासाः सं ८५·

वत्सरः सर्व्वꣳ संवत्सरः सर्व्व मश्वमेधः सर्व्वस्याप्त्यै सर्व्वस्यावरुद्ध्यै ९ ब्राह्मणं
५ ॥ एतेन हेन्द्रोतो दैवापः शौनको जनमेजयं पारिक्षितं याजयां चकार ते
नेष्ट्वा सर्व्वां पापकृत्याꣳ सर्व्वां ब्रह्महत्यामपजघान सर्व्वाꣳ ह वै पापकृत्या
ꣳ सर्व्वां ब्रह्महत्यामपहन्ति योऽश्वमेधेन यजते १ तदेतद्गाथयाभिगीतमा
सन्दीवति धान्यादꣳ रुक्मिणꣳ हरितस्रजं अवध्नादश्वꣳ सारंगं देवेभ्यो ज
नमेजय इति २ एते एव पूर्व्वे अहनी ज्योतिरतिरात्रस्तेन भीमसेनमेते एव पूर्व्वे
अहनी गोरतिरात्रस्तेनोग्रसेनमेते एव पूर्व्वे अहनी आयुरतिरात्रस्तेन श्रुतसे
नमित्येते पारिक्षितीयास्तदेतद्गाथयाभिगीतं पारिक्षिता यजमाना अश्वमे

येःपरावरंअजनुःकर्मपापकंश्रेण्याःश्रेणिनकर्मणोति ३ एतेएवपूर्वेअहनीअ
ब्रा भिजिदतिरात्रस्तेनहपरआट्णारईजेकौसल्योराजातदेतद्गाथयाभिगीयतेमा।
अ हारस्यपरःश्रात्तोश्वमेध्यमबंधयन्। हैरण्यनाभःकौसल्योदिशःपूर्णाअसंहृ
५१ तेति ४ एतेएवपूर्वेअहनीविश्वजिदतिरात्रस्तेनहपुरुकुत्सोदौर्गहणईजऐक्ष्वा
कोराजातस्मादेतद्दृषिणाभ्यनूक्तंअस्माकमत्रपितरस्तआसन्सप्तऋषयोदौ
र्गहेबध्यमानइति ५ एतेएवपूर्वेअहनीमहाव्रतमतिरात्रस्तेनहमरुत्तआ
विक्षितईजआयोगवोराजानस्यहतवामरुतःपरिवेष्टारोऽग्निःक्षत्ताविश्वे
देवाःसभासदइतिमरुत्तोहवैनस्यपरिवेष्टारोऽग्निःदोवभूवुस्तदेतद्गाथयाभि ५१

गीतमरुतः परिवेष्टारो मरुत्तस्यावसन्गृहे आविक्षितस्याग्निः क्षत्ता विश्वेदेवाः सभा
सद इति मरुत्तोह वै नाम परिवेष्टारोग्निः क्षत्ता विश्वेदेवाः सभासदा भवंति यो श्वमे
धेन यजते ६ एतेन हवा एतेन हवै श्रहुनी आन्तोर्यामो ति राजक्षेन हैनेनक्ते व्यईजे यो वा
लो राजाक्विवय इति ह वै पुरा पंचालानावल्नतेनदेन ऋथया भिगीतमश्वमेध्य
मालभन्तक्रिवीणामतिपूरुषः पांचालः परिवक्रायोऽसहस्रशतदक्षिणमि
ति ७ अथ द्वितीययासहस्रमासतद्युताशतावपंचतिविंदिक्रो दिकः पां
चालानां ब्राह्मणा यां विभिजिमइति ८ त्रिवृदग्निष्टोमः पंचदशउ सप्तद
शोत्तृतीयमहः सो कमेकविंशाः षोडशापंचदशीरात्रिस्त्रिवृत्सन्धिस्त्येषोउ

ष्टुप्संपन्नस्तेनद्वैतेनध्वस्माद्वैतवनईजेमात्स्योराजायज्ञेनद्वैतवनंसरस्तदेतदभ्या
ब्रा म ५२ थ्ययाभिगीतंचतुर्दशध्वस्माद्वैतवनोराजासंग्रामजिद्धयान् इन्द्रायवृत्रघ्नेबध्नान्मत्स्या
द्वैतवनंसरइति ॥ चतुर्विंशाःपवमानास्त्रिवृदभ्यावर्तंचतुश्चत्वारिंशाः
पवमानाएकविंशमभ्यावर्त्तमष्टाचत्वारिंशपवमानास्त्रयस्त्रिंशमभ्यावर्त्त
माग्निष्टोमसामान्द्वात्रिंशान्य एकविंशाःषोडशीपंचदशीरात्रिस्त्रिवृ
त्संधिरिति ॥ एतद्धिस्मोःक्रान्नतेनद्वैतेनभरतोदौःषन्तिरीजेतेनेष्ट्वेमांव्या
ष्टिंव्यानशेयेयंभरतानांतदेतदभ्याथ्ययाभिगीतमष्टासप्ततिर्भरतोदौःषन्तिर्यमु
नामनुगंगायांवृत्रघ्नेबध्नात्पंचपंचाशतंहयानिति ॥ अथाद्वितीययात्रय ५२

त्रिंशं शतं राजाश्वान्बद्ध्वाय मेध्यान सौद्युम्निरत्यष्ठादन्यान मायां मायव

त्तरइति १२ अथ तृतीयया शाकुंतला नाडपित्यप्सरा भरतं दधे परः सहस्रानि

न्द्रायाश्वान्मेध्यान्य आहरद्विजित्य पृथिवीं सर्व्वामिति १३ अथ चतुर्थ्या महद

द्य भरतस्य न पूर्वे नापरे जनाः दिवं मर्त्य इव बाहुभ्यां नोदापुः पंचमानवा इति

१४ एकविंशस्तोमेन ऋषभे याज्ञतुर इजे श्विक्नानां राजा तदेतद्गाथयाभिगी

तं याज्ञतुरे यजमाने ब्राह्मणा ऋषभे जनाः अश्वमेधे यनं लब्ध्वा बिभजन्त सा

दक्षिणा इति १५ त्रयस्त्रिंशस्तोमेन शोणः सात्रासाह ईजे पांचालो राजा

तदेतद्गाथयाभिगीतं सात्रासाहे यजमाने अश्वमेधेन तौर्वशाः उदीरते त्रय

ब्रा
स्य
५३

त्रिंशाः षट्सहस्राणि वर्षाणामिति ६ अथ द्वितीयया साम्रा सादेषट्षट्षट्
सहस्राणि वयन्तेकोकपित्रस्नवउदीरतेत्रयस्त्रिंशाः षट्सहस्राणि वर्षाणामि
ति ७ अथ तृतीयया साम्रासादेयजमानेयां चाल्लेराज्ञिस्वस्वजि अमावडं सो
मेनात्तप्यन्ब्राह्मणायथैविति ८ गोविनातनशतानीकः साम्राजितर्ईजेका
म्यस्यासमादायततोद्वितदर्वीकाशायोग्निं श्रादयतअग्निं सोमपीपाथस्तद
तिवदंतः ९ तस्याविया चतुर्विंशाः पवमानाः त्रिष्टदभ्यावर्तं चतुश्चत्वारिं
शाः पवमानाः एकविंशान्याज्यानि त्रिणवान्त्र ~~ नोएकविंशानि पृष्ठानि
षट्त्रिंशाः पवमानास्त्रयस्त्रिंशामभ्यावर्तमानिष्टोमस्सामादेकविंशा ५२

न्धु॰ नेकविंशः षोडशीपंचदशी रात्रिस्त्रिवृत्संधिः २० तदेतद्गाथयाभिगीतं
शतानीकः समंतासु मेध्यं सात्राजितो हयं आदत्त यज्ञं काशीनां भरतः सत्व
तामिवेति २१ अथ द्वितीयया श्वेतं समंतासु वशं चरन्तं शतानीको धृत
राष्ट्रस्य मध्यं आदाय सह्वा दशमास्यमश्वं शतानीको गोविनते न हज इति
२२ अथ चतुर्थ्या महद्दद्य भरतानां न पूर्वे नापरे जनाः दिवं मर्त्य इव पक्षाभ्यां
नोदापुः सप्तमानवा इति २३ अथातो दक्षिणानां मध्यं प्रति राष्ट्रस्य यदन्यद्भूमे
श्च पुरुषेभ्यश्च ब्राह्मणस्य च वित्तात्प्राची दिशो तु दक्षिणा ब्रह्मणः प्रतीच्यध्वर्यो
रुदीच्युद्गातुस्तदेव होतृका अन्वाभक्ताः २४ उदयनीयया संस्थितायाय

ब्रा
अ
५४

कविंशतिंवशाग्र‥बंध्याग्रालभन्ते मैत्रावरुणीर्वैश्वदेवीर्बार्हस्पत्या एतासां देव
तानामाप्त्यै तद्यद्बार्हस्पत्या भवन्ति ब्रह्म वै बृहस्पतिस्तद्ब्रह्मण्येवान्ततः प्रति
तिष्ठति २५ अथ यदेकविंशतिर्भवन्ति एकविंशो वा एष य एष तपति द्वाद
श मासाः पंचर्तवस्त्रय इमे लोकाः असावादित्य एकविंश एतामभिसंपदम्
२६ उदवसानीयया यांसंस्थितायां च तत्स्वजायाः कुमारीं पंचमीं च तया
दिवशातान्यनुचरीणां यथासमुदितं दक्षिणां ददाति २७ अथोत्तरं संव
त्सरमृतुपशुभिर्यजते षड्भिराग्नेयैर्वसन्ते षड्भिरैन्द्रैर्ग्रीष्मे षड्भिः पर्जन्यैः ५४
र्वा मारुतैर्वा वर्षासु षड्भिर्मैत्रावरुणैः शरदि षड्भिरैन्द्राबा‥ र्हस्पत्यैर्हेमन्ते षड्भिरै

54

द्वावार्हस्पत्यौ शिशिरे षड्ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतितिष्ठति पङ्क्तिꣳ प्रादे
ते पशवो भवन्ति षड्त्रिꣳशदक्षरा बृहती बृहत्यामधि स्वर्गो लोकः प्रतिष्ठितस्तद
न्तो बृहत्यैवं छन्दसा स्वर्गे लोके प्रतितिष्ठति २८ ब्राह्मणम् ॥ ६ ॥ तृतीयः प्र
पाठकः समाप्तः ॥ छ ॥ कांडा ९८ ॥ पुरुषो ह नारायणोऽकामयतात्य
तितिष्ठेयꣳ सर्वाणि भूतान्यहमेवेदꣳ सर्वꣳ स्यामिति स एतं पुरुषमेधं पञ्चरा
त्रं यज्ञक्रतुमपश्यत्तमाहरत्तेनायजत तेनेष्ट्वात्यतिष्ठत्सर्वाणि भूतानीदꣳ सर्वमभ
वदतितिष्ठति सर्वाणि भूतानीदꣳ सर्वं भवति य एवं विद्वान्पुरुषमेधेन यज
ते यो वैतदेवं वेद १ तस्य त्रयोविꣳशतिर्दीक्षाः द्वादशोपसदः पञ्च सुत्याः स एष

ब्रा
श्र
५५

चत्वारिंशद्ग्रामः सदीक्षोपसत् ॥ चत्वारिंशदक्षरा वै विराड्विराजमभिसंपद्यन्ते ततो वि
राडजायत विराजो अधि पूरुष इत्येषा वै सा विराडेतस्या एवैतद्विराजो यज्ञं पुरु
षं जनयति २ ता वा एताः चतस्रो दशतो भवंति तद्यदेताश्चतस्रो दशतो भवन्त्ये
षां वै लोकानामाप्त्यै दिशां चेममेव लोकं प्रथमया दशतान्तरिक्षं द्वितीय
या दिवं तृतीयया दिशश्चतुर्थ्या तथैवैतद्यजमान इममेव लोकं प्रथमया दश
तान्तरिक्षं द्वितीयया दिवं तृतीयया दिशश्चतुर्थ्या तावद्वा इदं सर्वं याव
दिमे च लोका दिशश्च सर्वं पुरुषमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै ३ एकाद
शाग्नीषोमीयाः पशव उपवसथे तेषां समानं कर्मैकादशयूपा एकादशिन्य ५५

क्षरात्रिष्टुब्वज्रस्त्रिष्टुब्वीर्य्यं त्रिष्टुब्वज्रेणैवै तद्वीर्य्येण यजमानः पुरस्तात्पाप्मानमपह
ते ४ एकादशिनाः सुत्याः सपशवो भवन्ति एकादशाक्षरा त्रिष्टुब्वज्रस्त्रिष्टुब्वीर्य्यं
त्रिष्टुब्वज्रेणैवै तद्वीर्य्येण यजमानः पाप्मानमपहते ५ यद्वेवैकादशिना भवन्ति
एकादशिनी वा इदं सर्व्वं प्रजापतिर्ह्येकादशानी सर्व्वं ह्निदं प्रजापतिः सर्व्वं पुरूपमे
यः सर्व्वस्याप्त्यै सर्व्वस्यावरुद्ध्यै ६ सर्व्वाण्येष पुरूपमेयः पंचरात्रो यज्ञक्रतुर्भवति
पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पशुः पंचर्त्तवः संवत्सरो यत्किंच पंच विधमधिदेवतमध्यात्म
तदेनेन सर्व्वमाप्नोति ७ तस्याग्निष्टोमः प्रथममहर्भवति अथा`` थातिरात्रो
थ्याः`` थ्याग्निष्टोमः सर्व्वाण्येषउभयतोज्योतिउभयतउ`` ८ यवमध्यः पंच

ब्रा
अ
५९

राज्ञो भवति इमे वै लोकाः पुरुषमेव उभयतो ज्योतिषो वा इमे लोका अग्निनेत आ
दित्येनामुतस्तस्मादुभयतो ज्योतिरन्तस्थु ‥ आत्मा ति राज्ञ स्वर्घ्यदेनाउ ‥ वतिरा
त्रमभितो भवन्तस्तस्मादयमात्मान्नेन परिवृढो ऽथ यदेषद्वार्त्रिंशो ति राज्ञा कामं स
मश्ये न स्मा य्यवमश्यते ह वै द्विषन्तं भ्रातृव्यमयमेवास्ति नास्य द्विषं भ्रातृव्य इत्या
ड्डर्य एवं वेद ९ तस्मायमेव लोकः प्रथममहः अयमस्य लोको वसन्त ऋतुर्यदूर्ध्व
मस्माल्लोकादर्वाचीनमन्तरिक्षात्तद्द्वितीयमहस्तदस्य ग्रीष्म ऋतुरन्तरिक्षमेवा
स्य मध्यममहरन्तरिक्षमस्य वर्षाः शरदा ऋतुर्यदूर्ध्वमन्तरिक्षादर्वाचीनं दिवस्त ५९
च्चतुर्थमहस्तदस्य हेमन्त ऋतुर्द्यौरस्य पंचममहर्द्यौरस्य शिशिर ऋतुरित्यधिदेव

लम् ९ अथाध्यात्मं प्रतिष्ठैवास्य प्रथममहः प्रतिष्ठा उ वसन्तस्तद्यदूर्ध्वं प्रतिष्ठाया अर्वाचीनं मध्यात्तद्द्वितीयमहस्तदु ग्रीष्मस्तन्मध्यमेवास्य मध्यममहर्मध्यमु वर्षाः शरदु तद्यदूर्ध्वं मध्यादर्वाचीनꣳ शीर्ष्णस्तच्चतुर्थमहस्तदु हेमन्तः शिर एवास्य पंचममहः शिरो उ शिशिरस्तद्वा इमे लोकाः संवत्सर आत्मा च पुरुषमयमभिसंपद्यन्ते सर्वं वा इमे लोकाः सर्वꣳ संवत्सरः सर्वमात्मा सर्वं पुरुषमयः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुद्ध्यै ९ ब्राह्मणम् १ ॥ अथ यस्मात्पुरुषमयो नाम इमे वै लोकाः पूरयमेव पुरुषो योऽयं पवते सोऽस्यां पुरि शेते तस्मात्पुरुषस्तस्य यदेषु लोकेष्वन्नं तदस्यान्नमेषणस्तद्यदस्येतदन्नमेषणस्तद्यद

श्री
अ
५८

सैतदन्नमेधस्तस्मात्तूपरमेधोयोयदस्मिन्मध्यात्तूपरानालभते तस्मादेवतूपर
मेध्यः १ तान्वैमध्यमेहन्नालभते अंतरिक्षंवैमध्यममहरंतरिक्षमुवैसर्वे।
षांभूतानामायतनमथोअन्नंवायनेपशवउदरंमध्यममहरुदरेनदन्नंदधा
ति २ तान्वैदशादशालभते दशाक्षराविराड्विराडुकृत्स्नमन्नंकृत्स्नस्यैवा
न्नाद्यस्यावरुध्यै ३ एकादशादशिनआलभते एकादशाक्षरात्रिष्टुब्वज्र।
स्त्रिष्टुब्वीर्यंत्रिष्टुब्वज्रेणैवैनद्वीर्येणयजमानोमध्यतःपाप्मानमपहते ४
अष्टाचत्वारिंशतमध्यमेहूपआलभते अष्टाचत्वारिंशदक्षराजगती ५८
जागताःपशवोजगत्यैवास्मैपशूनवरुन्धे ५ एकादशैकादशिनेनरष्टएका

त्वात्रिष्टुब्वज्रस्त्रिष्टुब्वीर्य्यंत्रिष्टुब्वज्रेणैवैतद्वीर्य्येणयजमानोभितःपाप्मानम
पहते ६ अष्टाउन्नमानालभते अष्टाक्षरागायत्रीब्रह्मगायत्रीतद्ब्रह्मैवैतद
स्यसर्वस्योत्तमंकरोतितस्माद्ब्रह्मास्यसर्वस्योत्तममित्याहुः ७ तेवैप्राजापत्या
भवन्ति ब्रह्मवैप्रजापतिर्ब्राह्मोहिप्राजापतिस्तस्मात्प्राजापत्याभवन्ति ८
सर्वैपशूनुपाकरिष्यन् एतानभिस्तःसावित्रीराहुतीर्जुहोतिदेवसवितस्तत्स
वितुर्वरेण्यंपविष्याणिदेवसवितरितिसवितारंश्रीणातिसास्मैप्रीतएतान्नुरुषा
न्रक्षोतितेनप्रसूतानालभते ९ ब्रह्मणाब्राह्मणमालभते ब्रह्मवैब्राह्मण
ब्रह्मैवतद्ब्रह्मणासमर्द्धयतिक्षत्रायराजन्यंक्षत्रंवैराजन्यःक्षत्रमेवतत्क्षत्रेणस

श्री
म्र
५८

र्द्धयति मरुद्भ्यो वैश्यं पश्चिशो वै मरुतो विशामेव तद्विशा समर्द्धयति तपसे स्थूर-
तपो वै स्थूरमस्य पयवतन्नपसा समर्द्धयत्येवमेतां देवता यथारूपं पशुभिः सम
र्द्धयति तां एनं समृद्धाः समर्द्धयन्ति सर्वैः कामैः ९ आज्येन जुहोति तेजो वा
आज्यं तेजमेवास्मिंस्तत्तेजो दधत्याज्येन जुहोत्येतद्वै देवानां प्रियं धाम यदाज्यं
प्रियेणैवैनां धाम्ना समर्द्धयन्ति त एनं समृद्धाः समर्द्धयन्ति सर्वैः कामैः ११ न
युक्तान्पुरुषान्पुरुषान् ब्रह्मा दक्षिणतः पुरुषेण नारायणेनाभिष्टौति सह
स्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपादित्येतेन षोडशर्चेन षोडशकलं वा इदं ५८
सर्वं सर्वं पुरुषमेधः सर्वस्याप्त्यै सर्वस्यावरुध्यामस्र ¨ मसी ¨ मसीत्वपा

58

सोत्येवैनमेतन्मह्वयत्येवाथो यथैषतथैनमेतदाह तत्पर्यग्निकृता: पशवो बभूवु
रसंज्ञप्ता: ९२ अथ हैनं वागभ्युवाद पुरुष मा सन्तिष्ठिपो यदि संस्थापयिष्यसि
पुरुषमेव पुरुषमत्स्यतीति तान्पर्यग्निकृतानेवोदसृजन्देवताभ्य आहुतीरजु
होत्ताभिस्ता देवता अप्रीणंस्ताः प्रीता अप्रीणन्त्सर्वैः कामैः ९३ आज्येनजु
होति तेजो वा आज्यं तेजसैवास्मिंस्तेजो दधाति ९४ एकादशिभि: संस्था
पयति एकादशाक्षरा त्रिष्टुब्वज्रस्त्रिष्टुब्वीर्यं त्रिष्टुब्वज्रेणैवैनं वीर्येणयजमा
न: पाप्मानमपहते ९५ उदयनीयायां स्थितायामेकादशवशा अ..बंध्या
आलभन्ते मैत्रावरुणीर्वैश्वदेवीर्बार्हस्पत्या एतासां देवतानामाप्त्यै तद्यदार्ह

ब्रा
श्र
५९

स्यत्याग्न्याभवन्तिब्रह्मवैबृहस्पतिस्तद्ब्रह्मण्येवान्ततः प्रतितिष्ठति १६ अथ
यदेकादशभवन्ति एकादशाक्षरात्रिष्टुब्वज्रस्त्रिष्टुब्वीर्यंत्रिष्टुब्वज्रेणैवैतद्वी
र्येणायजमानोन्ततःपाप्मानमपहतेऽथयान्तत्रुदवसानीयामेववधेयुः १७
अथातोदक्षिणानांमध्यंप्रतिराष्ट्रस्ययदन्यद्भूमेर्ब्राह्मणस्यचवित्तात्सपुरुषंप्रा
चीदिग्घोतुर्दक्षिणाब्रह्मणःप्रतीच्यध्वर्योरुदीच्युद्गातुस्तदेवहोतृकाअन्वाभक्ताः
१८ अथयदिब्राह्मणोयजेत सर्ववेदसंदद्यात्सर्वंवैब्राह्मणःसर्वंसर्ववेदस
ंसर्वंपुरुषमेधःसर्वस्याप्त्यैसर्वस्यावरुध्यै १९ अथात्मन्नग्नीसमारोप्योत्तर ५९
नारायणेनादित्यमुपस्थायानपेक्षमाणोरण्यमभिप्रेयात्तदेवमनुष्येभ्यस्तिरो।

भवति यद्युग्रामे विवत्सेदरण्योरग्नी समारोह्योत्तरनारायणेनैवादित्यमुपस्था
यानपेक्ष प्रत्यवस्येदथ तान्यत्र कुर्यान्नाहैतद्यानमध्याश्रयात्स्वा एवन सर्वस्मा
इव वक्तव्यः सर्वं हि श्रुत्वमेयोनेत्सर्वस्मा इव सर्वं ब्रवाणीति यो न्वेव ज्ञात
स्तस्मै ब्रूयादथ यो नूचानोथ यो स्य प्रियः स्यान्नेत्त्वेव सर्वस्मा इव २ ब्राह्मणम्
२॥ अध्यायः ॥ ब्रह्म वै स्वयंभु तपोतप्यत तदैक्षत न वै तपस्यानंत्यम
स्ति हन्ताहं भूतेष्वात्मानं जुहवानि भूतानि चात्मनीति तत्सर्वेषु भूतेष्वात्मा
नं हुत्वा भूतानि चात्मनि सर्वेषां भूतानां श्रैष्ठ्यं स्वाराज्यमधिपत्यं पर्यै
त्तथैवैतद्यजमानः सर्वमेधे सर्वान्मेधान्हुत्वा सर्वेषां भूतानां श्रैष्ठ्यं स्वारा

ब्रा
श्र
९

ज्यमाधिपत्यंपर्य्येति १ सर्व्वाएषसर्व्वमेधोदशरात्रोयज्ञक्रतुर्भवति दशाक्षरावि
राड्विराड्कृत्स्नमन्नंकृत्स्नस्यैवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यैतस्मिन्नग्निंपरार्द्ध्यंचिनोतिपरमो
वाएषयज्ञक्रतूनांयत्सर्व्वमेधःपरमेणैवैनंपरमतांगमयति २ तस्याग्निष्टुदग्नि
ष्टोमःप्रथममहर्भवति अग्निर्वाअग्निष्टुदग्निष्टोमोग्निमुखाउवैसर्व्वेदेवाःसर्व्वेषां
देवानामाप्त्यैतस्याग्नेयाग्रहाभवन्त्याग्नेयःप्रउगंचसर्व्वमाग्नेयमसदिति ३ इन्द्र
स्तुद्'' द्वितीयमहर्भवति इन्द्रोवैसर्व्वेदेवाःसर्व्वेषांदेवानामाप्त्यैतस्यैन्द्राग्रहा
भवन्त्यैन्द्रःप्रउगंचसर्व्वमैन्द्रमसदिति ४ सूर्यस्तुद्'' स्तृतीयमहर्भवति ९
सूर्योवैसर्व्वेदेवाःसर्व्वेषांदेवानामाप्त्यैतस्यसौर्याग्रहाभवन्तिसौर्यःप्रउगंचः

सर्व्वं सौर्य्यमसदिति ५ वैश्वदेवश्चतुर्थमहर्भवति विश्वेवै सर्व्वे देवाः सर्व्वेषां
देवानामाप्त्यै तस्माद्वैश्वदेवमहर्भवति वैश्वदेव्यः पुरोरुचः सर्व्वं वैश्वदेवमस
दिति ६ आश्वमेधिकं मध्यमं पंचममहर्भवति तस्मिन्नश्वमेधमालभतेश्वमे
धस्यैवाप्त्यै ७ पौरुषमेधिकं मध्यमं षष्ठमहर्भवति तस्मिन्मेध्यान्पुरुषा
नालभते पुरुषमेधस्यैवाप्त्यै ८ अप्तोर्यामः सप्तममहर्भवति सर्व्वेषां यत्तक्र
तूनामाप्त्यै तस्मिन्त्सर्व्वान्मेध्यानालभते यच्च प्राणी यच्चाप्राणं वयावद्वयावत्तां
जुहोति तच्च उक्तर्त्तवयाकानां स ·· श्वमोषधिवनस्पतीनां प्रकिरन्ति शुष्का
णां चार्द्राणां वान्नमन्नं जुहोत्यन्नस्यान्नस्याप्त्यै सर्व्वं जुहोति सर्व्वस्यै जुहोति स

श्रा म्र ८१

र्वं स्वाश्ये सर्वं स्वाव रुध्ये प्रातःसवने रुद्रास्त्वपालेव मेवत्तृतीयसवने रु
तेषु हविष्ठ ९ त्रिणवमष्टममहर्भवति वज्रो वै त्रिणवो वज्रेणा खल्वै वैतत्र
ङ्स्पृतं तद्वज्रेणैव तत्सत्त्रं स्पृणोति १० त्रयस्त्रिंशं नवममहर्भवति प्रतिष्ठा
वै त्रयस्त्रिंशः प्रतिष्ठित्यै ११ विश्वजित्सर्वपृष्ठोतिरात्रो दशममहर्भवति स
र्वं वै विश्वजित्सर्वपृष्ठोतिरात्रः सर्वं सर्वमेधः सर्वं स्वाश्ये सर्वं स्वाव रु
न्धे १२ अथातो दक्षिणानां मध्यं प्रतिराष्ट्रस्य यदन्यद्ब्राह्मणस्य वित्तात्सभू
मिं सपुरुषं प्राचीदि ˘ ˘ त्वर्द्दक्षिणा ब्राह्मणाः प्रतीच्यध्वर्योरुदीच्युद्गातृस्त ८१
देवहोतृका अन्वाभक्ताः १३ तेन हैतेन विश्वकर्मा भौवन ईजे तेन निष्ठात्यति

ब्रा
मे:
८२

ष्ठन्सर्वाणिभूतानिइदंसर्वमभवदितितिष्ठतिसर्वाणिभूतानीदंसर्वंभवति
यएवंविद्वान्सर्वमेधेनयजतेयोवैतदेवंवेद २४ तंहकश्यपोयाजयांचकारतद
पिभूमिःश्लोकंजगौनमामर्त्यःकश्चनदातुमर्हतिविश्वकर्मन्भौवनमन्दासिथा
उपमंक्ष्यतिस्यासलि˜˜स्यामध्येमृषैषतेसंगरःकश्यपायेति २५ ब्राह्मणम्

62 ३ ॥ अथारण्यकसंज्ञकंकांडस्यासमाप्तिपयनम् ॥ अर्द्धप्रपाठकः ॥
कंडिका ५९ ॥ अथाग्नेश्मशानेऊर्ध्वंति ॥ शुभंभवतुकल्याणमस्तु ॥
इतिसर्वमेधकांडंसमाप्तम् ॥ प्रपाठकः ३ ॥ शुभंभूयात् ॥ तत्सद्ब्रह्म ॥

१३ काण्ड ७ अध्यायांतह